

Leidraad regionale analyse

- Bouwstenen voor een regionaal programma -

Opgesteld door:
LPBL: Merei Lubbe en Veroni Larsen

Versie 1.2

Op verzoek van:
Ingrado en OCW
Datum: mei 2024

Inhoud

1. Inleiding.....	3
1.1. Aanleiding en doel van deze leidraad	3
1.2. Leeswijzer leidraad.....	3
2. Regio in cijfers.....	5
2.1. Selectie benchmark.....	6
2.2. Schooluitval in beeld.....	10
2.3. Passende plek kwetsbare jongeren	19
3. Huidig aanbod	26
3.1. Informatieverzameling reguliere ondersteuning	27
3.2. Samenvatting reguliere ondersteuning	32
3.3. Huidige inzet programmamiddelen	33
4. Bouwstenen voor de toekomst	38
4.1. Van analyse naar bouwstenen	38
4.2. Monitoring en evaluatie	40
Bijlagen	
Bijlage 1. Toelichting selectie benchmark.....	43

1. Inleiding

1.1. Aanleiding en doel van deze leidraad

De komende jaren staan de doorstroompuntregio's voor een grote opgave. Dat geldt ook voor alle partijen waarmee zij samenwerken in de ondersteuning van voortijdig schoolverlaters en (andere) kwetsbare jongeren. De regio's zijn zich aan het voorbereiden op een volgende programmaperiode, die tegelijk met de invoering van de nieuwe wet *Van school naar duurzaam werk* begint (naar verwachting 1 augustus 2025). Belangrijk element is de uitbreiding van de doelgroep met jongeren van 23 tot 27 jaar en (dus) naar het (gemeentelijk) arbeidsmarktdomein.

Om goed te kunnen inspelen op de (nieuwe) ontwikkelingen, hebben veel regio's behoefte aan een analyse van de problematiek in hun gebied en een doorkijk naar de toekomst. Deze analyse dient als basis voor een nieuw regionaal programma. Een goede regio-analyse bevat dan ook niet alleen een foto van de huidige situatie, maar geeft ook richting voor de toekomst (visievorming). Niet voor niets is het opstellen van zo'n analyse ook een vereiste in de nieuwe wet en regelgeving.

Vragen die in de regio-analyse centraal staan zijn onder meer: *waar zitten op dit moment de grootste opgaven in de regio? Hoe zit het met doorstroom en uitval in het onderwijs? Hoeveel jongeren volgen geen onderwijs en zijn ook niet aan het werk? Wat is het huidige aanbod van de verschillende betrokken partijen en hoe is de samenwerking tussen hen? Is er sprake van overlap of juist witte vlekken? Waar moeten we op inzetten - gegeven de specifieke problemen in de regio? Hoe kunnen we dat zo optimaal mogelijk doen?*

Leidraad voor een regionale analyse

Op verzoek van Ingrado heeft LPBL een *leidraad* ontwikkeld voor het opstellen van een regionale analyse. Daarmee wordt beoogd een *hulpmiddel* te bieden, waarmee regio's zelf een regionale analyse kunnen opstellen als basis voor een nieuw regionaal programma. Deze leidraad is gebaseerd op de ervaringen die wij de afgelopen jaren hebben opgedaan en de min of meer 'gestandaardiseerde' werkwijze die daaruit is voortgekomen. Het is te zien als een handleiding van de bijbehorende producten: namelijk een tool in Excel, een vragenlijst, schema's voor het aanbod en een draaiboek voor leerbijeenkomsten. Daarnaast bevat het suggesties voor gesprekspartners, aandachtspunten bij de interpretatie van gegevens, aanbevelingen om te komen tot bouwstenen en concrete maatregelen voor het programma en ook voor het evalueren en monitoren van deze maatregelen gedurende de looptijd van het programma. De leidraad volgt de opbouw van een regionale analyse en beschrijft de verschillende stappen die daarin gezet moeten worden. Per hoofdstuk (en paragraaf) is uitgewerkt wat het doel is, welke informatie nodig is om het hoofdstuk te vullen en hoe of waar deze is te vinden.

1.2. Leeswijzer leidraad

Deze leidraad start - net als een regionale analyse - met een kwantitatief deel. Dit is in de eerste plaats een beschrijving van de tool in Excel, waarin landelijke databestanden zijn verzameld en ontsloten. De tool maakt het mogelijk om de eigen regio en de contactgemeente, middels een invoerscherm, af te zetten tegen vergelijkbare regio's en gemeenten. Het geeft dus antwoord op de vraag: *waar staat de regio nu?* Met behulp van de tool kunnen de grafieken voor een regionale analyse eenvoudig en op

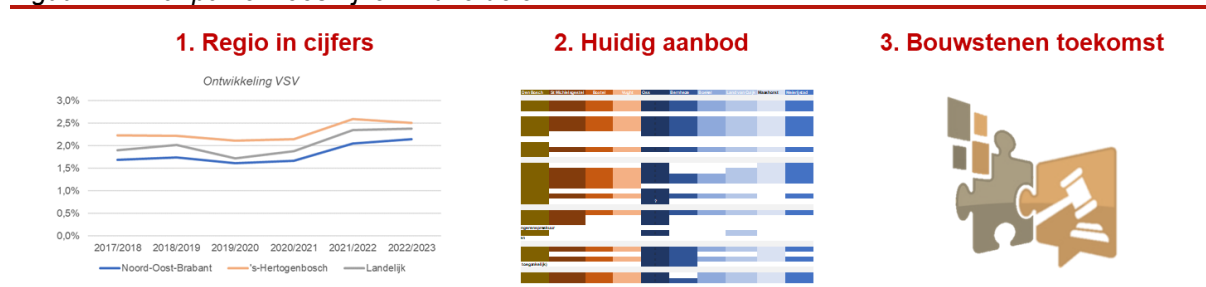
maat worden uitgedraaid en worden toegevoegd aan de rapportage. Vervolgens worden aandachtspunten gegeven voor de interpretatie van de uitkomsten van de tool. Dit alles steeds aan de hand van concrete voorbeelden.

Daarna volgt een beschrijving van het kwalitatieve deel, waarbij de lokale context in kaart wordt gebracht. In dit tweede deel wordt onder meer gekeken naar het bestaande regionale aanbod, de sterke kanten daarvan en wat er nog beter kan, en naar overlap en witte vlekken. De producten die hierbij horen zijn een vragenlijst en standaard schema's voor het in kaart brengen van het huidige aanbod.

Tot slot volgt een toelichting op het derde deel: hoe je op basis van de eerste twee delen komt tot bouwstenen voor de toekomst. Bijbehorend product is een draaiboek voor een leerbijeenkomst voor uitwisseling van goede voorbeelden. Tevens geven we hier een overzicht van wat nodig is om maatregelen systematisch te monitoren en te evalueren, zodat bijsturen gedurende de looptijd van het programma mogelijk is.

Onderstaand figuur vat de aanpak en de leeswijzer van deze leidraad op hoofdlijnen samen:

Figuur 1.1. Aanpak en leeswijzer in drie delen

Vragen over deze leidraad?

Mocht u vragen hebben over het gebruik van de leidraad en de tool dan kunt u deze mailen naar merci@lpbl.nl. LPBL neemt dan contact met u op.

2. Regio in cijfers

Doel en inhoud van dit hoofdstuk

Dit hoofdstuk in de regio-analyse geeft een overzicht van de wijze waarop leerlingen in de regio door het schoolsysteem stromen, uitvallen en hoeveel jongeren vervolgens worden toegeleid naar een passende plek. Kenmerkend voor de analyse is dat deze op eenvoudige wijze de verschillen laat zien tussen de regio / contactgemeente en het gemiddelde van de *benchmarkgebieden*. Door de cijfers op deze wijze te presenteren wordt meteen duidelijk waar je naar kijkt: zijn er bijvoorbeeld veel of juist weinig voortijdig schoolverlaters in een bepaald gebied, gegeven de bevolkingssamenstelling.

Het hoofdstuk start met een selectie van de doorstroompuntregio's die qua bevolkingssamenstelling lijken op de eigen regio. Vanwege de centrale functie die de contactgemeente heeft - en omdat meestal het grootste deel van de jongeren daar woont - krijgt deze gemeente apart aandacht in de analyse en selecteren we ook gemeenten die qua bevolkingssamenstelling lijken op die in de contactgemeente (paragraaf 2.1). Vervolgens vergelijken we doorstroom, schooluitval en de reis van de leerling door het schoolsysteem (paragraaf 2.2). Tot slot volgt een overzicht van de vsv-ers één jaar later en de NEET-jongeren, jongeren die niet in school zitten of aan het werk zijn (paragraaf 2.3). Hiermee volgt dit hoofdstuk de logische weg langs de betrokken partijen: onderwijs, doorstroompunt en gemeenten.

De figuren in dit hoofdstuk bieden overzicht op en inzicht in de 'staat van de regio'. Door de methodiek van benchmarking wordt snel duidelijk waar de sterke en minder sterke punten zitten. Dat biedt aanknopingspunten voor het nieuwe programma. Per paragraaf vind je in deze leidraad een korte toelichting op het doel van de paragraaf (welke plek deze inneemt in de analyse) en op de bijbehorende grafieken: wat geven ze weer en waar zijn ze te vinden? Dit doen we steeds aan de hand van concrete voorbeelden. Iedere paragraaf sluit af met enkele aandachtspunten voor de interpretatie van de cijfers.

Wat is er nodig om het hoofdstuk te vullen?

De inhoud van dit hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op de tool 'LPBL Tool regio-analyse'. Deze is te downloaden via de website van Ingrado. De tool ontsluit op een gebruiksvriendelijke manier verschillende landelijk beschikbare databronnen over onderwijsdeelname, schooluitval en jeugdwerkloosheid. De tool is relatief eenvoudig te gebruiken, maar enige handigheid met Excel (of hulp van een collega die dat heeft) is aan te bevelen. Met de tool kan een benchmark worden gemaakt op het niveau van de *regio* en op het niveau van de *contactgemeente*.

De tool - het Excelbestand - bevat 11 tabbladen. De eerste vier 'Selectie Benchmark Regio', 'Grafiek selectie regio', 'Selectie Benchmark Gemeenten' en 'Grafiek selectie Gem' zijn bedoeld om (de naam zegt het al) de referentieregio's en -gemeenten te selecteren. De tabbladen: '0.VSV & benchmark', 'I. Scholen', 'II. VSV', 'II. VSV t.o.v. Problematiek', 'III. Stroomschema', 'IV. DSP' en 'V. JWL' bevatten de **uitvoer: alle grafieken en tabellen om dit hoofdstuk te kunnen vullen**. Hieronder volgt voor een korte beschrijving hoe de selectie van referentieregio's of gemeenten voor de benchmark gedaan kan worden.

2.1. Selectie benchmark

In deze paragraaf starten we met een korte toelichting op de selectie van de referentieregio's en -gemeenten en een stap voor stap beschrijving van hoe dat in de tool toe te passen. In de bijlage is een meer methodologische toelichting te vinden: achtergrondinformatie bij de keuze voor deze criteria. Daarna volgt een overzicht van de figuren die bij deze paragraaf van de regio-analyse horen. Al deze figuren worden automatisch door de tool gemaakt zodra de benchmarkselectie is gedaan. De paragraaf sluit af met aandachtspunten bij de interpretatie.

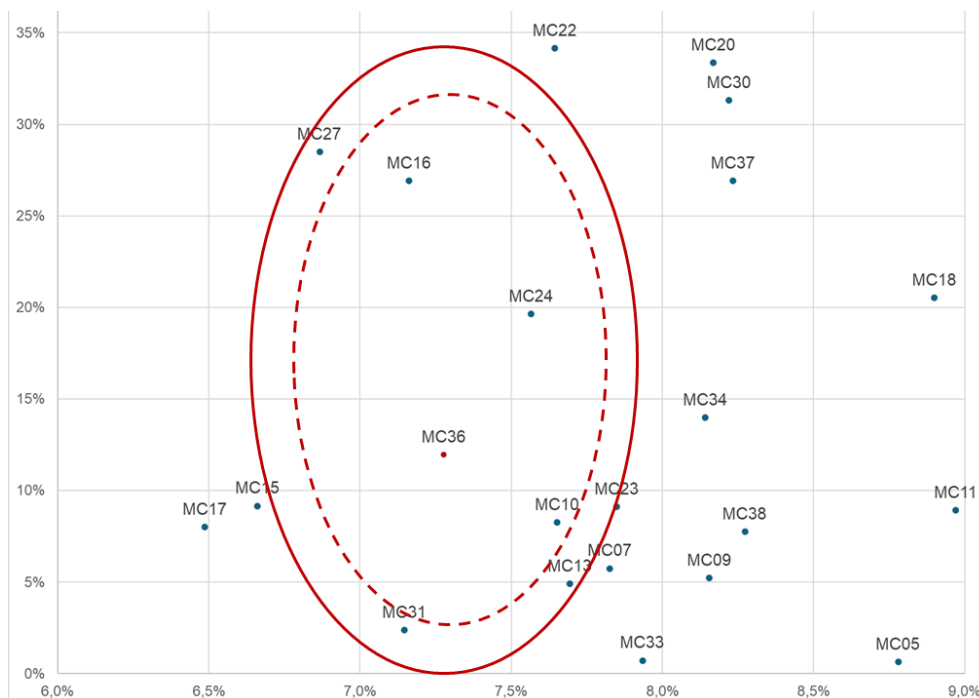
Toelichting op selectieprincipe

Voor het selecteren van vergelijkbare regio's maken we gebruik van drie criteria:

1. Het aandeel minima-huishoudens (als percentage van het totaal aantal huishoudens, als maat voor kwetsbaarheid);
2. De bevolkingsdichtheid van de regio (geschaald op 0 tot 100%, als maat voor stedelijkheid);
3. Het aandeel huishoudens dat in de contactgemeente woont (als maat voor spreiding).

Onderstaand figuur toont een plot van de doorstroompuntregio's op basis van het aandeel minima-huishoudens en de bevolkingsdichtheid. Regio's die in de figuur dicht bij elkaar liggen zijn vergelijkbaar met elkaar. Door in de figuur een cirkel te trekken om een regio wordt duidelijk welke regio's het meest vergelijkbaar zijn, dit zijn de referentieregio's. Een kleinere cirkel levert minder regio's op, die heel goed vergelijkbaar zijn. Een grotere cirkel leidt tot meer regio's, die echter iets minder vergelijkbaar zijn. In onderstaand figuur is dit toegepast voor regio 36: Noordoost Brabant.

Figuur 2.1. Doorstroompunten naar minima-huishoudens (x-as) en bevolkingsdichtheid (y-as)

Bron: CBS, bewerking LPBL

Als er een kleinere cirkel rond regio 36 wordt getrokken dan worden er drie regio's opgenomen in de benchmarkselectie, namelijk regio 24 (Noord-Kennemerland), 10 (IJssel-Vecht) en 16 (Eem en Vallei). Als de cirkel groter wordt door de selectiecriteria ruimer in te stellen dan vallen ook de regio's 31 (Oosterschelde Regio), 13 (Achterhoek) en 24 (Noord-Kennemerland) erbij. De Excel-tool werkt volgens dit principe.

Voor sommige regio's geldt dat er redelijk veel vergelijkbare regio's zijn (ofwel: er zijn veel regio's die in het figuur in de buurt liggen). Voor deze regio's levert een kleine cirkel (met andere woorden: een strak criterium) voldoende referentiegebieden op. Voor andere regio's geldt dat er niet zo veel gebieden 'dichtbij' liggen. Dan is een ruimere cirkel nodig om voldoende referentiegebieden te selecteren (met andere woorden: een ruimer criterium)¹. Meestal is het invullen van het derde criterium (spreiding) overigens niet meer nodig om tot een beperkt aantal te komen (dat wil zeggen dat dit criterium op 100% kan blijven staan). In het tabblad 'Grafiek selectie regio' kun je de cirkel over de grafiek leggen en zo ook zelf zien welke regio's daar binnen vallen. In kolom Q staan de namen van de benchmarkregio's gekoppeld aan de regiocodes. Op deze manier kun je snel de link leggen tussen de grafiek en de regionamen. In het tabblad 'Grafiek selectie Gem' kun je ditzelfde doen voor de contactgemeente².

Selectie van benchmarkregio's en -gemeenten

Zoals gezegd bevat het Excelbestand twee tabbladen, die dezelfde opbouw hebben: 'Selectie Benchmark Regio' en 'Selectie Benchmark Gemeenten'. Voor de selectie doorloop je in beide tabbladen de volgende stappen:

1. Selecteer in cel D3 met behulp van het pull-down menu de eigen regio of contactgemeente³.
2. In de cellen D7 tot en met D9 kunnen nu de *criteria* voor selectie worden aangegeven:
  - a. Vul in cel D7 de maximale afwijking in voor de *kwetsbaarheid* van de bevolking. Het gaat om het aandeel **minimahuishoudens**. Een invulwaarde van bijvoorbeeld 5% wil zeggen: een afwijking van 5% van het totale bereik van de betreffende indicator⁴. Hoe strakker het criterium, hoe kleiner de cirkel die om de regio wordt getrokken en dus hoe minder regio's binnen de cirkel vallen. In cel E7 staat nu het *aantal* regio's of gemeenten dat aan dit criterium voldoet.
  - b. In cel D8 kan de maximale afwijking voor de *stedelijkheid* van het gebied worden aangegeven. Het gaat om de **bevolkingsdichtheid** op een schaal van 0 – 100 procent. In cel E8 staat het aantal regio's of gemeenten dat aan beide criteria voldoet.
  - c. In cel D9 tot slot kan de maximale afwijking worden aangegeven voor het **aandeel huishoudens dat in de contactgemeente woont**. Dit is een maat voor de *spreiding* van de huishoudens over de regio. Cel E9 geeft het resulterende aantal regio's of gemeenten dat aan alle drie criteria voldoet.

¹ Dit is ook de reden dat er geen vaste invulwaardes zijn, maar dat die per regio en contactgemeente bepaald dienen te worden.

² Voor de leesbaarheid is het handig om in de opmaak van deze grafiek grenzen aan te geven voor de assen en zo a.h.w. in te zoomen (één keer klikken op de grafiek: er verschijnt een + teken rechtsboven de grafiek, hier klikken en dan naar 'assen', via het pijltje doorklikken naar 'meer opties'. In het menu rechts de minimum en maximum waarde voor de as handmatig invoeren).

³ In dit pull-down menu zijn alle Nederlandse gemeenten opgenomen. De benchmark kan dus ook voor andere gemeenten opgesteld worden (bijvoorbeeld de centrumgemeente).

⁴ Het totale bereik is het verschil tussen de minimumwaarde en de maximumwaarde van de indicator. In dit geval is dat 7%, het verschil tussen 6% minima-huishoudens (minimumwaarde) en 13% (maximumwaarde). In dit voorbeeld wordt de afwijking op maximaal 5% van dat totale bereik gesteld. Dat betekent dat in de benchmark alleen regio's of gemeenten worden opgenomen die maximaal 0,3% (=5% x 7%) meer of minder minimahuishoudens hebben dan de eigen regio.

3. Onderzoek laat zien dat de kwetsbaarheid van de populatie de grootste samenhang heeft met uitval. We adviseren daarom om dit criterium het meest 'streng' in te stellen, dus met een kleine bandbreedte (bij voorkeur tussen 5% en 10%).
4. De overige criteria kunnen achtereenvolgens gebruikt worden om de selectie terug te brengen tot een beperkt aantal van ongeveer 6 gebieden (4 à 8 regio's of gemeenten), zie het voorbeeld voor Kop van Noord-Holland.

1. Selectie benchmark-regio's

Naam regio:

Kop van Noord-Holland

MC23

Benchmark-criteria	Afwijking	Selectie
1 Kwetsbaarheid	5%	10
2 Stedelijkheid	10%	6
3 Spreiding	100%	6

5. In cel C15 staat het percentage minimahuishoudens voor de regio. Vlak daaronder wordt het gemiddelde van de selectie zichtbaar. Hiermee wordt snel duidelijk of de afwijking ruimer of strenger moet worden ingesteld. Dit geldt ook voor de andere criteria, zie voorbeeld Noordoost Brabant:

1. Benchmark-indicatoren

	% min hh	% stedelijkheid	% hh in regio
Noord-Oost-Brabant	7,3%	12%	25%
Benchmark gemiddelde	7,3%	15%	27%

6. Tot slot worden de referentieregio's zichtbaar door in cel B20 te gaan staan en de draaitabel te vernieuwen (via de rechtermuisknop).

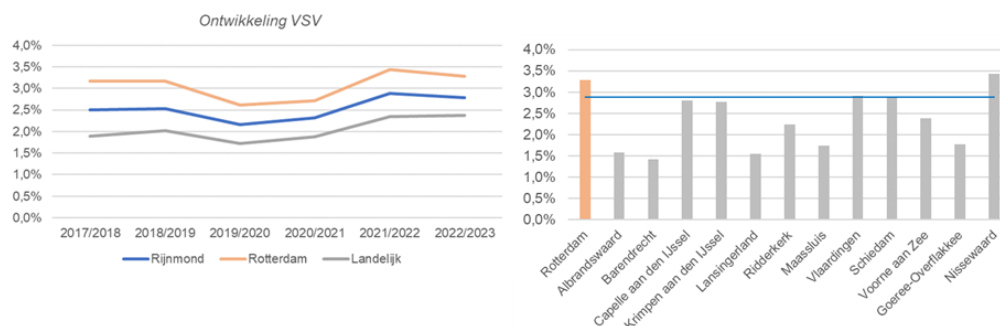
Het vraagt een beetje aandacht en spelen met de instellingen om tot een goede benchmarkselectie te komen. In de bijlage zijn vier uitgewerkte voorbeelden te vinden van benchmarkselecties voor doorstroomregio's en bijbehorende contactgemeenten. Het is behulpzaam om deze door te nemen en gevoel te krijgen voor de criteria. Zo is er in bijvoorbeeld de contactgemeente van voorbeeld 4c (Haarlem) een hoge mate van 'stedelijkheid'. Dit criterium moet in dit geval wat ruimer worden gezet om tot voldoende referentiegemeenten te komen. Het criterium 'spreiding' moet daardoor ook worden aangezet.

Figuren in deze paragraaf

De regio-analyse start met een 'traditionele' manier van naar de vsv-problematiek kijken. Dat wil zeggen dat de ontwikkeling van het aandeel vsv-ers in de afgelopen jaren wordt afgezet tegen het Nederlands gemiddelde. Ook de ontwikkeling van de grootste (contact)gemeente wordt daarbij in beeld gebracht. Daarnaast is er een overzicht van het aandeel vsv-ers in het meest recente jaar voor alle gemeenten binnen de regio. Onderstaand figuur geeft een voorbeeld.

Figuur 2.2. Aandeel vsv-ers afgelopen 6 jaar, Nederland, regio en gemeenten in de regio

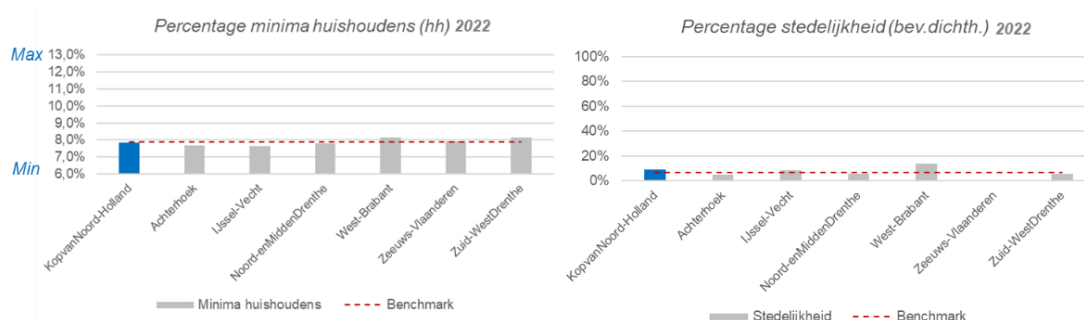
Bron: LPBL Tool regio-analyse

➡ De grafieken in figuur 2.2. zijn te vinden in tabblad '0.VSV & benchmark' onder regel 2 (A.) en regel 29 (B.)

Door op het figuur te gaan staan en op de rechter muisknop te klikken, kun je kiezen voor gegevens selecteren. Hiermee zijn de grafieken op maat te maken, door het aanvinken van gemeenten die gemist zijn of lege plekken die weggelaten dienen te worden.

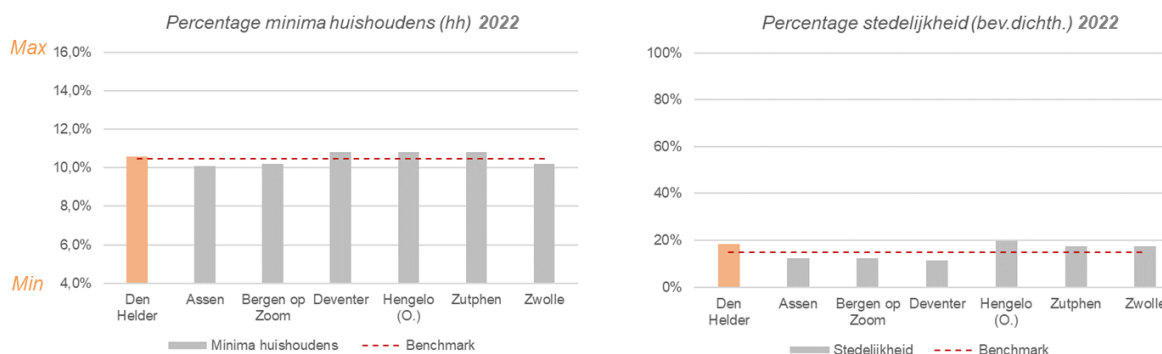
Vervolgens is het natuurlijk de vraag waar deze verschillen - met landelijke cijfers en tussen de gemeenten onderling - door te verklaren zijn. Het is, zoals gezegd, belangrijk om rekening te houden met de bevolkingssamenstelling. Er is namelijk een duidelijke correlatie tussen sociaaleconomische kenmerken (SES) ofwel de kwetsbaarheid van de inwoners en onderwijsresultaten: hoe lager de SES - ofwel hoe hoger de kwetsbaarheid - hoe minder (door)stroom naar de hogere onderwijsniveaus en hoe hoger de verwachte uitval. Een 'platte' vergelijking van de regio met het Nederlands gemiddelde of van de gemeenten onderling zegt daarom in eerste instantie nog niet zo veel. Om inzicht te krijgen in de uitval van leerlingen *in relatie tot* de bevolkingssamenstelling (is het veel of misschien juist weinig?) is een selectie nodig van vergelijkbare gebieden, zie voorbeeldfiguur 2.3 voor regio's en 2.4 voor gemeenten.

Figuur 2.3. Benchmark regio: selectie van vergelijkbare regio's

Bron: LPBL Tool regio-analyse

In beide figuren zijn respectievelijk de benchmarkregio's en gemeenten weergegeven naar het percentage minimahuishoudens dat zij hebben en naar de mate van stedelijkheid. Op de Y-as staat het *bereik*, dat wil zeggen het minimum percentage van de regio's c.q. gemeenten in Nederland voor deze indicator en het maximum. In de tool staan ook grafieken voor spreiding (% huishoudens in contactgemeente).

Figuur 2.4. Benchmark contactgemeente: selectie van vergelijkbare gemeenten

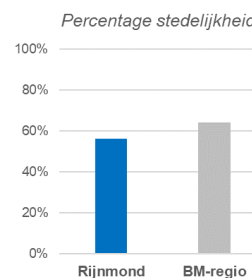
Bron: LPBL Tool regio-analyse

➡ De grafieken in figuur 2.3 en figuur 2.4 zijn te vinden in tabblad '0.VSV & benchmark' onder regel 49 (C.) en regel 67 (D.)

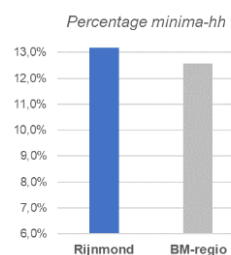
Door op het figuur te gaan staan en op de rechter muisknop te klikken, kun je kiezen voor gegevens selecteren. Hiermee zijn de grafieken op maat te maken, door het aanvinken van gemeenten die gemist zijn of lege plekken die weggelaten dienen te worden.

Aandachtspunten bij interpretatie

Belangrijk bij deze twee figuren is dat het gemiddelde van de benchmark (de rode stippellijn in figuur 2.3 en 2.4) op of rond de waarde van de regio of contactgemeente ligt. Enige variatie is dus geen probleem, zolang het gemiddelde maar overeenkomt. Zo lopen bijvoorbeeld voor de regio Rijnmond de waarden qua stedelijkheid uiteen van 17 procent bij referentiegebied Centraal en Westelijk Groningen tot 100 procent in Haaglanden/Westland. In Agglomeratie Amsterdam is de stedelijkheid 76 procent. Het gemiddelde van deze drie regio's zit rond de 60 procent. Dit is vergelijkbaar met de regio (56%).

Overigens geldt hierbij, zoals eerder al genoemd, dat het belangrijkste benchmark-criterium de kwetsbaarheid van de bevolking is. Dit is dan ook de reden dat het weinig stedelijke gebied Centraal en Westelijk Groningen wel binnen de selectie valt. Het percentage minimahuishoudens is in deze regio vergelijkbaar met Rijnmond (13%). Maar ook het gemiddelde van de mate van stedelijkheid komt met deze regio erbij beter uit dan zonder.

Met andere woorden: dit betekent dat het even aandacht en tijd vraagt om tot een goede selectie te komen: niet te veel referentiegebieden, maar ook niet te weinig, waarbij de gemiddelde waarde van de referentiegebieden dichtbij de waarde van de regio en contactgemeente dient te liggen. Het doornemen van de voorbeelden in de bijlage is hierbij behulpzaam.

2.2. Schooluitval in beeld

In de volgende paragrafen wordt voor de relevante gegevens steeds een gemiddelde berekend van de benchmarkregio's en -gemeenten. Hier worden de cijfers van de eigen regio en contactgemeente tegen afgezet.

2.2.1. Doorstroom schoolsysteem

Doel van deze paragraaf

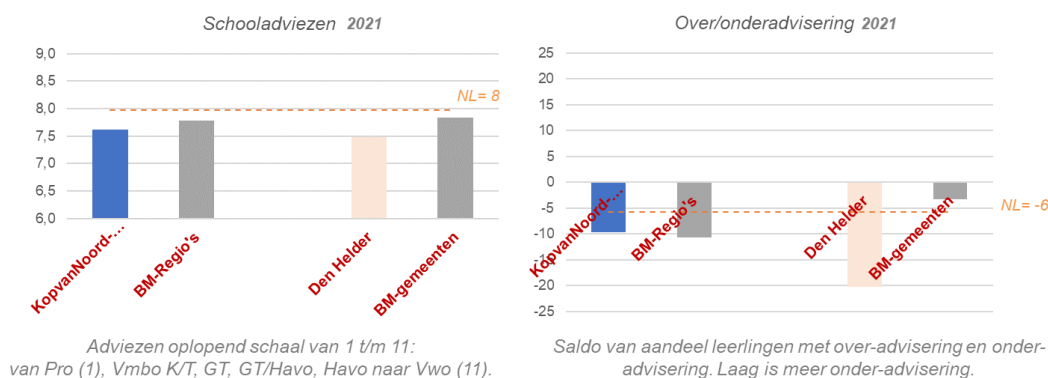
De benchmark volgt de reis van de leerling door het schoolsysteem. Het start dus met een vergelijking in het primair en voortgezet onderwijs. Veel uitval in een regio kan bijvoorbeeld het gevolg zijn van een relatief groot aandeel leerlingen dat via de beroepsgerichte route gaat. Verschillen met de benchmark in de 'reis van de leerling' kunnen daarom verklaringen bieden en daarmee aanknopingspunten voor een programma.

Er is dus sprake van samenhang tussen de doorstroom in een regio en schooluitval. Maar ook is samenhang mogelijk tussen de verschillende grafieken binnen deze (doorstroom)grafieken. Zo kunnen bijvoorbeeld relatief lage schooladviezen worden verklaard door meer *onder*-advisering. Waar dat van toepassing is besteden we aandacht aan deze samenhang.

Figuren in deze paragraaf

De eerste vergelijking waar we hier op in zoomen is de doorstroom naar het voortgezet onderwijs vanuit het primair onderwijs, specifiek de verdeling naar schooltypen. We gebruiken hiervoor CBS data over gemiddelde schooladviezen, waarbij deze oplopen op een schaal van 1 t/m 11: van Pro (1), Vmbo K/T, GT, GT/Havo, Havo naar Vwo (11). Het gemiddelde in Nederland ligt op 8, wat overeen komt met een havo niveau. De range in Nederlandse gemeenten loopt van 6,6 in Pekela (oost Groningen) tot 9,8 in Bloemendaal.

In de rechterfiguur staat het saldo van het aandeel leerlingen met over-advisering en onder-advisering *ten opzichte van* hun score op de eindtoets. Een negatieve waarde betekent meer onder-advisering. Het gemiddelde in Nederland ligt op -6 dat wil zeggen dat er dus meer leerlingen zijn met een onder-advisering dan met een over-advisering. Zoals gezegd is er mogelijk samenhang tussen beide grafieken. Onderstaand figuur laat dit zien voor Kop van Noord Holland. Vergeleken met de benchmarkregio's krijgen leerlingen in het po in de Kop van Noord-Holland en in Den Helder gemiddeld een lager schooladvies (linkerkant) dan op grond van de bevolkingssamenstelling verwacht zou worden. Dat lijkt in Den Helder (rechterkant) grotendeels te worden verklaard door onder-advisering: het aandeel leerlingen met onder-advisering ten opzichte van hun score op de eindtoets is in deze gemeente fors groter dan in vergelijkbare regio's

Figuur 2.5. Benchmark: Primair onderwijs

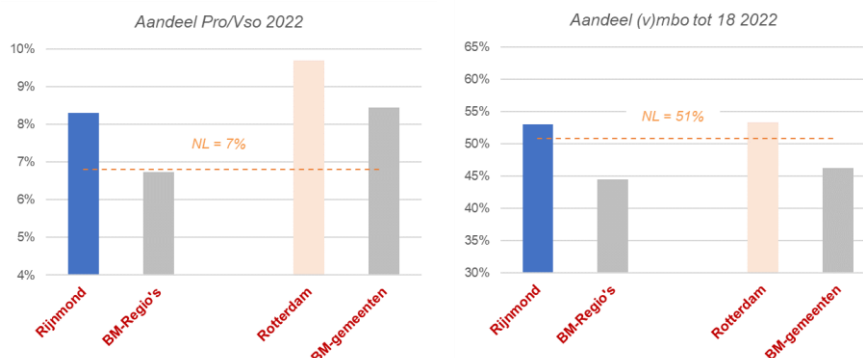
Bron: LPBL Tool regio-analyse

Het volgende waar we op inzoomen is de verdeling op hoofdlijnen in het voortgezet onderwijs:

1. Het aandeel praktijkonderwijs (Pro) en voortgezet speciaal onderwijs (Vso). We gebruiken hiervoor de cijfers uit de regioscanner van OCW. Het gaat om het aandeel pro/vso t.o.v. alle leerlingen in het vo⁵. Een afwijking met de benchmark kan een indicatie zijn van de kwetsbaarheid van de leerlingen in een bepaalde regio of gemeente. Het kan ook betekenen dat er bijvoorbeeld veel aanbod is een regio. Dat moet blijken uit de inventarisatie van het aanbod. In beide gevallen is het een aandachtspunt.
2. Het aandeel (v)mbo, ofwel het aandeel leerlingen dat de beroepsgerichte route kiest. We nemen hiervoor als indicator het aandeel (v)mbo tot 18 jaar, zoals dit wordt gepubliceerd in de regioscanner.
3. Het aandeel havo/vwo. Deze grafiek wordt niet gegeven, maar kan als de resultante van bovenstaande geïnterpreteerd worden. Relatief veel leerlingen in de beroepsgerichte route betekent automatisch relatief weinig leerlingen die de meer theoretische (havo/vwo) route volgen.

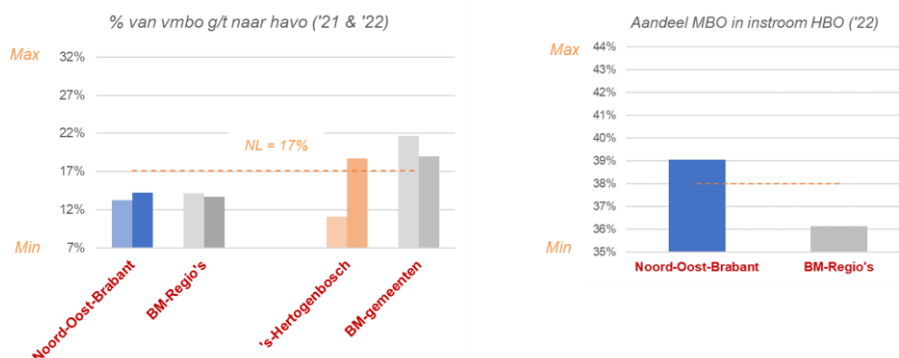
Onderstaand figuur laat een voorbeeld zien voor Rijnmond. Zowel het aandeel pro/vso als het aandeel (v)mbo is veel groter dan het gemiddelde van de referentiegebieden.

⁵ Later in dit hoofdstuk wordt de reis van de leerling weergegeven. Het aandeel pro/vso wijkt iets af van deze cijfers, aangezien we in dit schema het aandeel pro/vso nemen van alle uitstroom **uit het po**, i.p.v. alle aanwezige leerlingen in **het vo**.

Figuur 2.6. Benchmark: voortgezet onderwijs⁶

Bron: LPBL Tool regio-analyse

Vervolgens kijken we naar de opstroom, zowel van vmbo naar havo (linkerfiguur, % leerlingen met een vmbo g/t diploma dat naar de havo gaat) als van mbo naar hbo (het aandeel mbo-ers in de hbo-in-stroom). De grafieken laten zien of er veel of weinig opstroom is ten opzichte van de benchmark en welke route daarbij wordt gevolgd: via de havo of via het mbo?

Figuur 2.7. Benchmark: opstroom hoger onderwijs

Bron: DUO, bewerking LPBL

We merken hierbij op dat deze indicatoren (net als de andere indicatoren) geen maat zijn voor hoger is beter. Veel meer gaat het over het in kaart brengen van de verschillen tussen vergelijkbare gebieden, waarbij een groot verschil de vraag oproept of jongeren al dan niet op een passende plek terecht komen. Dat wil zeggen een plek die recht doet aan hun potentie en aan het tempo van hun ontwikkeling.

➡ De grafieken in de figuren 2.5, 2.6 en 2.7 zijn te vinden in tabblad 'I. Scholen' onder regel 2 (A.), regel 32 (B.), regel 64 (C.) en regel 97 (D.).

Aandachtspunten bij conclusie

Een mogelijke conclusie op basis van deze cijfers over doorstroom is dat er geen grote afwijking met de benchmark te vinden is. De verdeling in het vo lijkt op het gemiddelde van de referentiegebieden. En

⁶ In de leidraad en de tool zijn in veel van de grafieken pro en vso samengenomen in één categorie. Dit is omdat er in de brongegevens (de regioscanner) geen onderscheid wordt gemaakt.

ook de opstroom naar het hoger onderwijs geeft eenzelfde beeld. Je zou kunnen zeggen dat scholen de basis op orde hebben: jongeren komen op een passende plek terecht. Een andere conclusie kan zijn dat enkel het aandeel pro/vso in een regio hoog is. Dit vraagt zoals hierboven aangegeven om nader onderzoek naar de reden hiervan: is het een indicatie van de kwetsbaarheid en/of wordt dit veroorzaakt door het aanbod? In beide gevallen is het een groep die aandacht behoeft voor het programma.

Verder kan na deze analyse ook duidelijk worden dat er in een bepaalde regio substantieel meer jongeren de beroepsgerichte route volgen dan in het gemiddelde van de benchmarkgebieden. Er zijn verschillende mogelijke verklaringen, nader onderzoek moet daar meer zicht op geven. Het kan bijvoorbeeld te maken hebben met onder-advisering, het opleidingsniveau van de ouders of met de kwaliteit in het po. Dat zou kunnen betekenen dat jongeren niet op een passende plek terecht komen. Mogelijk heeft het ook te maken met een meer beroepsgerichte mentaliteit in een regio. Het is interessant om het aandeel jongeren in de beroepsgerichte route ook eens naast de opstroom vanuit vmbo en mbo. Is er nog potentie in de mate waarin de havo en het hbo zich hiervoor openstellen? Daarbij merken we (nogmaals) op dat het niet gaat om het behalen van een zo hoog mogelijk niveau, maar wel om een zo passend mogelijk niveau voor alle leerlingen. Kortom: de cijfers brengen in kaart waar de regio afwijkt van de verwachting en zijn dus een startpunt voor gesprekken en het in kaart brengen van specifieke regionale knelpunten.

2.2.2. Voortijdig schoolverlaten

Doel van deze paragraaf

In deze paragraaf kijken we (opnieuw) naar de vsv-cijfers zoals DUO deze publiceert op het dashboard. Zoals aan het begin van dit hoofdstuk gesteld: kenmerkend voor de analyse is dat deze op eenvoudige wijze de verschillen laat zien tussen de regio / contactgemeente en het gemiddelde van de *benchmarkgebieden*. Door de cijfers op deze wijze te presenteren wordt meteen duidelijk waar je naar kijkt: zijn er veel of juist weinig voortijdig schoolverlaters in een bepaald gebied, gegeven de bevolkingssamenstelling. Hierbij beperken we ons tot de hoofdlijn. We kijken met andere woorden steeds waar de grootste problemen of knelpunten zitten.

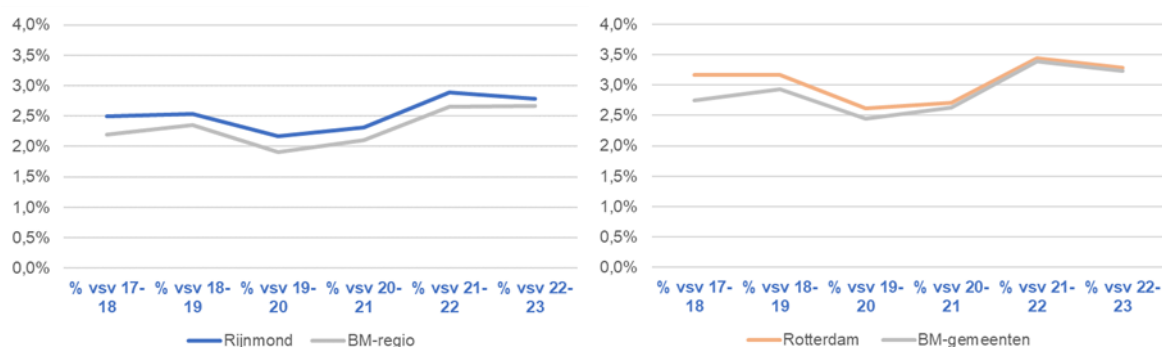
De analyse biedt op die manieren aanknopingspunten voor een programma dat aansluit bij de grootste opgave én dat voldoende focus heeft. Dit is nodig, zo leert de ervaring met het evalueren van vsv-programma's. In de eerste plaats worden de middelen vaak ingezet op basis van een (historische) verdeling tussen de betrokken partijen in de regio. Dat wil zeggen dat er een afgesproken percentage naar vo-instellingen gaat, net als naar het mbo en naar de gemeenten. Die verdeling sluit niet altijd aan bij waar de grootste knelpunten zitten. Verder zijn er veel programma's waar toekenning van de middelen gebeurt op basis van projectaanvragen, zonder dat daar een systematische analyse of toetsing aan de *regionale* opgave aan vooraf gaat. De (overstijgende) regionale blik raakt hierdoor uit beeld. Het is dan de vraag of de extra middelen daar worden ingezet waar de maatschappelijke impact het grootst is: een maximaal aantal jongeren op een passende plek, zodat ze van schooluitvaller geen maatschappelijke uitvaller worden.

Figuren in deze paragraaf

Het eerste figuur laat opnieuw de ontwikkeling van het aandeel vsv-ers zien over de afgelopen jaren. Het totale percentage in de regio en respectievelijk in de contactgemeente wordt afgezet tegenover het gemiddelde van de benchmark. Onderstaand figuur laat een voorbeeld zien voor de regio Rijnmond. Duidelijk wordt – zeker in vergelijking met de eerdere grafiek hierboven (fig. 2.2) – dat de uitval in de regio weliswaar iets hoger ligt dan het benchmarkgemiddelde, maar het afgelopen jaar richting dit gemiddelde gaat. En zeker de gemeente Rotterdam doet het de afgelopen 3 jaar conform de verwachting, op basis van een vergelijking met het gemiddelde van de benchmark. Dit geeft dus een ander beeld dan een platte vergelijking met het landelijk gemiddelde. Voor Rijnmond kan op basis van deze vergelijking worden gezegd dat de grote inzet in de regio lijkt te werken.

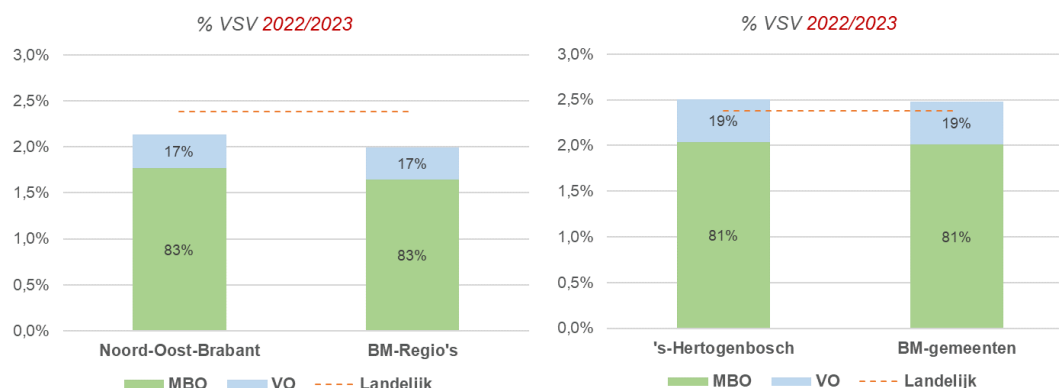
Figuur 2.8. Benchmark: ontwikkeling VSV regio en contactgemeente

Bron: LPBL Tool regio-analyse

➡ De grafieken in figuur 2.8 zijn te vinden in tabblad 'II. VSV' onder regel 31 (B.) en regel 70 (C.)

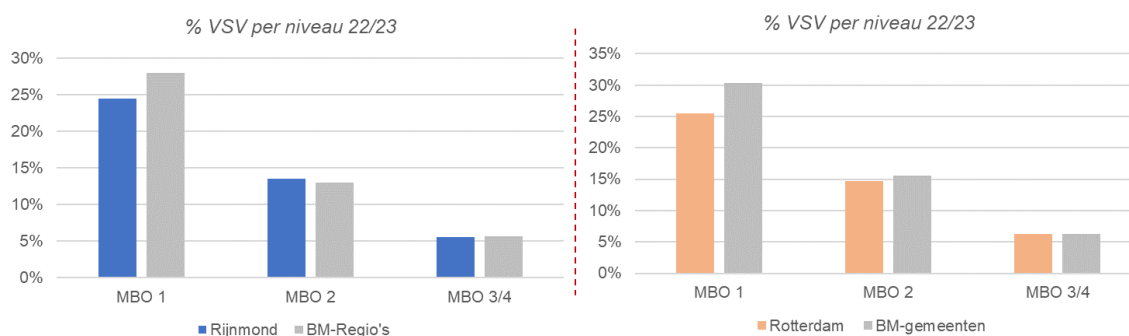
Vervolgens kijken we naar het meest recente jaar en de verdeling in vsv in het vo en in het mbo voor de regio en de benchmark. Onderstaand figuur laat dit zien voor Noordoost Brabant. De figuur toont het percentage vsv-ers in, uitgesplitst naar mbo en vo. Duidelijk is dat het grootste deel uitvalt in het mbo. Dit percentage is in de regio gelijk aan het gemiddelde van de benchmark. Verder heeft de contactgemeente 's-Hertogenbosch een percentage én verdeling dat identiek is aan de benchmark. Voor de regio wordt duidelijk dat - hoewel ze ver onder het Nederlands gemiddelde zitten (oranje stippellijn) - ze (het afgelopen jaar) iets bóven het gemiddelde van de benchmark zitten. Met andere woorden: de vergelijking met de benchmark geeft aan dat de uitval wel degelijk een aandachtspunt is.

Figuur 2.9. Benchmark: VSV in meest recente schooljaar

Bron: LPBL Tool regio-analyse

➡ De grafieken in figuur 2.9 zijn te vinden in tabblad 'II. VSV' onder regel 2 (A.)

Wanneer de uitval in het mbo veel hoger is dan in de benchmark, of het aandeel dat uitvalt in het mbo is relatief groot (dus ten opzichte van het vo) is het zinnig om hier in de analyse verder op door te gaan. Zo is voor de regio Rijnmond een vervolg analyse gedaan op het mbo, omdat bijna 90 procent van de uitval hier vandaan komt. Een van de standaardgrafieken in de tool is een benchmark van de vsv-ers per niveau in het Mbo, zie figuur 2.10. Het geeft per niveau het percentage vsv-ers en vergelijkt dit met het gemiddelde van de benchmark. Voor deze regio blijkt dat de mbo-instellingen het relatief goed doen gezien de kwetsbare doelgroep. Het uitvalpercentage ligt onder (mbo 1) of op het gemiddelde van de benchmark. Het hoge aandeel uitval op het mbo is dus enkel te verklaren door het hoge aantal leerlingen in het mbo, iets wat duidelijk werd uit de analyse van de doorstroom.

Figuur 2.10. Benchmark: VSV als percentage van de startpopulatie per niveau in het Mbo in 2022/2023

Bron: DUO, bewerking LPBL

➡ De grafieken in figuur 2.10 zijn te vinden in tabblad 'II. VSV' onder regel 106 (D.)

Mogelijk andere vervolg analyses en grafieken zijn:

- Herkomst vsv-ers naar scholen. Deze informatie is te vinden op het vsv-dashboard⁷ voor doorstroompunten bij het tabblad instellingen.

⁷ [Dashboards vsv en jikp \(rijksccloud.nl\)](https://dashboards.vsv-en.jikp.rijksccloud.nl)

- De opleidingen met relatief veel en weinig vsv-ers op de mbo-instellingen waar de meeste uitval zit (d.w.z. 70 tot 80% van de uitval). Deze informatie is te vinden op het vsv-dashboard voor instellingen. Het beste is hierbij om op het niveau van opleidingen of hoofdgroepen te vergelijken, dat wil zeggen: economie met het landelijk gemiddelde van economie, en horeca met het landelijk gemiddelde van horeca. Op die manier worden er geen 'appels met peren' vergeleken en wordt inzichtelijk welke opleidingen het goed doen en welke minder. Dit met in acht neming van de kwetsbaarheid van de bevolking, biedt het wel aanknopingspunten voor de aanpak. Enerzijds door de focus te richten op die opleidingen waar het probleem het grootst is, anderzijds door van elkaar te leren: wat doen de opleidingen met relatief lage uitval anders (ofwel: beter) dan de opleidingen met hoge uitval.
- Herkomst vsv-ers naar woonplaats in de regio of naar schoolgaand in de regio. Veel vsv-ers die wonen in de regio maar naar scholen gaan buiten de regio is een aandachtspunt, aangezien de invloedssfeer voor je vsv-maatregelen wellicht beperkt is. Andersom als er relatief veel leerlingen van buiten de regio onderwijs volgen op scholen binnen je regio, is dit een aandachtspunt voor de scholen in de regio, aangezien zij te maken hebben met relatief veel andere gemeenten (en dus andere afspraken over melden van verzuim en dreigende uitval).

➡ *Het figuur over herkomst van vsv naar woonplaats in of buiten de regio is te vinden in tabblad 'II. VSV' onder regel 136 (E.)*

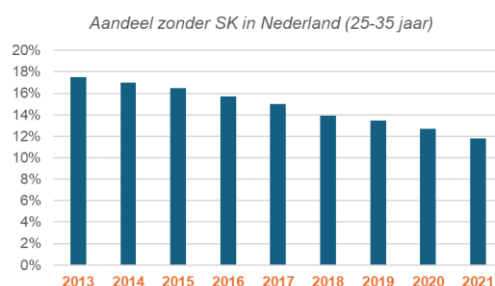
Tot slot kan het andersom ook zijn dat er in een regio juist opvallend veel uitval is in het vo. Ook dit is een startpunt om in de analyse verder te kijken naar *waar* de uitval dan met name zit. Zo is er bijvoorbeeld in de Kop van Noord-Holland en dan specifiek in Den Helder sprake van een hoog percentage vsv-ers in het vo. Dit komt met name door de aanwezigheid van een meer dan gemiddeld aantal opvanglocaties voor alleenstaande minderjarige vreemdelingen (AMV's)⁸. Deze groep heeft een aanzienlijk hogere kans om uit te vallen of met onbekende bestemming te verhuizen dan gemiddeld.

2.2.3. Reis van de leerling

Doel van deze paragraaf

De paragraaf sluit af met een samenvatting in de vorm van 'de reis van de leerling'. Dit is een schematische weergave van de manier waarop leerlingen door het schoolsysteem gaan. Het geeft in een oogopslag een beeld van de regio. We zetten deze wederom af tegen het gemiddelde van de benchmark. Het maakt duidelijk waar je het uiteindelijk voor doet. Zo is in Nederland sinds er structureel aandacht is voor het thema schooluitval een daling van het aantal jonge mensen zonder een startkwalificatie, zie figuur hiernaast.

Om te komen van de vsv-cijfers tot de reis van de leerling zijn de jaarlijkse vsv-cijfers omgerekend naar de kans die een leerling heeft om uit te vallen, binnen het schooltype waar hij of zij zit. Daarnaast zijn de eerder gepresenteerde door- en uitstroomcijfers gebruikt. Hieruit resulteren de uitval percentages gedurende

⁸ www.coa.nl/locatiezoeker

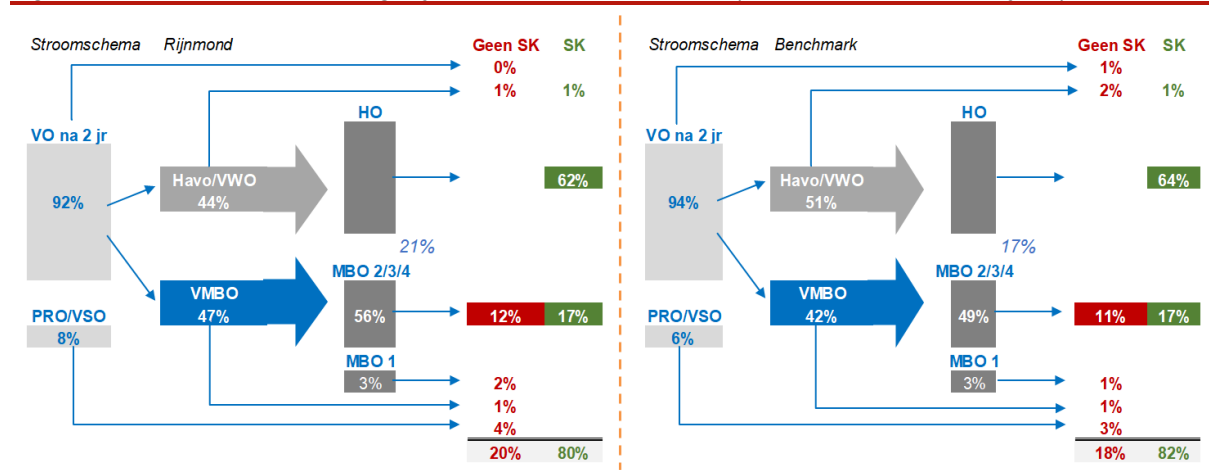

zijn of haar volledige *schoolloopbaan*, dus van 4 jaar tot en met de leeftijd waarop de leerling het onderwijs verlaat. Op deze manier zijn de doorstroomschema's voor de regio en de benchmark opgesteld.

Figuur in deze paragraaf

Dit is een schematische weergave van de manier waarop leerlingen door het schoolsysteem gaan.

Figuur 2.11. Reis van de leerling Rijnmond en de benchmark (o.b.v. meest recente cijfers)

Bron: DUO en CBS, bewerking LPBL

➡ De grafieken in figuur 2.11 zijn te vinden in tabblad 'III. Doorstroomschema' onder regel 62 (A.) en 88 (B)

Onder regel 62 is inclusief pijlen, onder regel 88 staan de schema's zonder pijlen. Deze kunnen in een powerpoint of tekenprogramma handmatig worden toegevoegd

Iedere leerling start in het basisonderwijs: de instroom, die gelijk is aan 100 procent. Het schema laat zien dat de meest leerlingen (na groep 8) doorgaan in het reguliere vo, een klein deel stroomt uit naar het pro of vso. Na de eerste twee jaar van het vo is duidelijk hoe de leerlingen verdeeld zijn: het ene deel naar havo/vwo en het andere deel naar het vmbo. En een heel klein deel valt hier uit (vsv vo onderbouw). De leerlingen doorlopen vervolgens de verschillende schooltypen en -niveaus, waarbij er op-, af- en doorstroom kan plaatsvinden. Uiteindelijk is de uitstroom weergegeven in de blokjes aan de rechterkant: de percentages in groen (mét startkwalificatie) en in rood (zonder startkwalificatie). Het totaal van de blokjes - de uitstroom uit het onderwijssysteem - telt weer op tot 100 procent.

In het voorbeeldfiguur zien we voor de regio Rijnmond dat, op basis van de regionale vsv- en doorstroomcijfers, ongeveer 20 procent van de jongeren het systeem verlaat zonder startkwalificatie. Dit is 2 procent hoger dan in de benchmark. In Nederland is dit overigens zo'n 17 procent. Deze percentages zijn exclusief eventuele terugstroom naar school na verloop van tijd. Cijfers van het CBS laten zien dat van de vsv-ers gemiddeld een kwart van de uitvallers binnen vijf jaar alsnog een startkwalificatie haalt.

Aandachtspunten bij conclusie

Een mogelijke conclusie op basis van een benchmark van de vsv-cijfers is dat de regio en/of de contactgemeente het vergelijkbaar beter of minder doen dan verwacht op basis van de kwetsbaarheid van de bevolking en op welke punten de resultaten afwijken. Zo kan bijvoorbeeld een vergelijkbaar totaal

aandeel vsv samengaan met een verschil in de verdeling tussen mbo en vo⁹. Dit kan aanleiding zijn om vervolgens een nadere analyse te maken van het mbo en/of vo naar niveau, naar type school, naar woonplaats en/of naar specifieke opleidingen. Dit geeft een meer precies antwoord op de vraag waar de grootste knelpunten zitten.

Een andere constatering kan zijn dat de schooluitval in een regio, een contactgemeente of een sector zich in de afgelopen jaren goed of juist minder goed ontwikkelt ten opzichte van de benchmark. Als een positieve ontwikkeling gepaard is gegaan met extra inzet kan de conclusie zijn dat deze zijn vruchten afwerpt. Dit geldt bijvoorbeeld in de analyse van Rijnmond waar we zagen dat er meer leerlingen dan in de benchmark via pro/vso en het vmbo gaan én dat de mbo's in de regio goede resultaten behalen, zeker bij Entree. In het volgende hoofdstuk wordt nader ingegaan op het in kaart brengen van de reguliere en extra ondersteuning.

2.3. Passende plek kwetsbare jongeren

Doel van deze paragraaf

In de vorige paragraaf hebben we met name gekeken naar het onderwijs. De cijfers geven inzicht in waar leerlingen zitten én in welke mate het onderwijs uitval weet te voorkomen, ofwel: de effectiviteit van de ondersteuning voor dreigende uitvallers. In deze paragraaf kijken we naar de kwetsbare jongeren, die zijn uitgevallen zonder startkwalificatie en/of moeite hebben met de overstap van school naar (duurzaam) werk. Op welke (passende) plek komen zij uiteindelijk terecht? Dit gaat dus meer over de taken van de doorstroompunten en de gemeenten. Het brengt daarbij ook de verschillen tussen de gemeenten in de regio in beeld.

De doorstroompunten verschillen in hoe zij hun capaciteit verdelen over de verschillende taken. Sommigen kiezen ervoor om veel in te zetten op aanwezigheid op en contact onderhouden met de scholen in de regio en ook vroeg te interveniëren bij verzuim 18+. Anderen zetten juist meer in op het bereiken en ondersteunen van nieuwe meldingen of van vsv-ers die al langer geleden zijn uitgevallen en in de samenwerking met de afdelingen Werk en Inkomen. De verdeling van de capaciteit kan zich vertalen in de cijfers: minder uitval (een mogelijk gevolg van de 'preventieve' inzet), meer jongeren weer terug naar school (een mogelijk gevolg van het snel oppakken van nieuwe meldingen) of minder jongeren die niet in beeld zijn (een mogelijk gevolg van inzet op jongeren die al langer geleden zijn uitgevallen). Het kan ook zijn dat een positief effect op het ene (weinig nieuwe vsv-ers) samengaat met een negatief effect op een andere groep (veel 'oud-vsv-ers' niet in beeld) omdat de beschikbare capaciteit tenslotte maar één keer ingezet kan worden. De analyse in deze paragraaf moet hier meer zicht op geven. Ook hiervoor geldt dat het een startpunt is voor toetsing in de interviews.

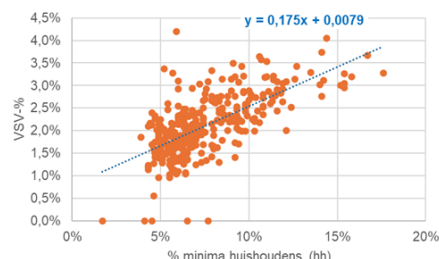
⁹ Overigens zijn in de analyse bij het vo ook de cijfers van het vavo meegenomen (dit zijn relatief kleine aantallen)

2.3.1. Uitval naar problematiek binnen de regio

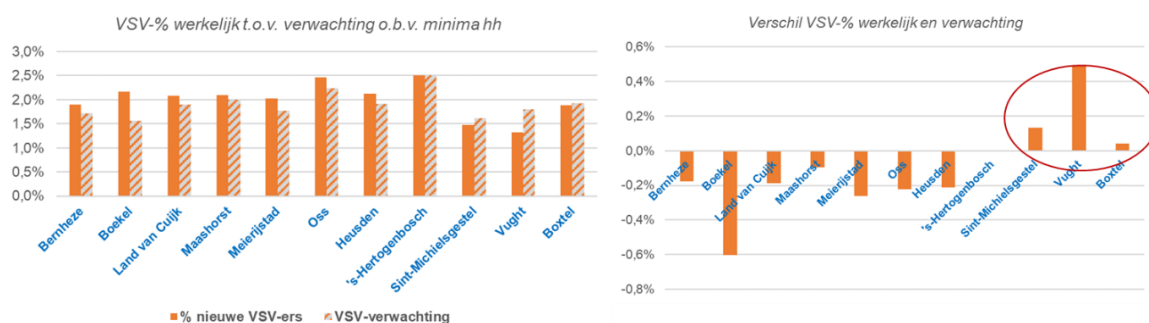
Figuren in deze paragraaf

Binnen een regio werken de verschillende gemeenten samen in een doorstroompunt of subregio. Een onderlinge vergelijking kan ook interessante informatie opleveren. In onderstaand figuur is het werkelijk aandeel vsv-ers afgezet tegenover het *verwachte* aandeel. Dit laatste is een inschatting op basis van een regressie met minima huishoudens over alle 421 gemeenten¹⁰.

Onderstaand figuur toont de resultaten voor de regio Noordoost Brabant. Wat opvalt is dat drie gemeenten die gezamenlijk de doorstroompunttaken uitvoeren (3 gemeenten aan de rechterkant) minder vsv hebben dan verwacht op basis van de problematiek. Hierin wijken zij (positief) af van de rest van de regio. De vraag is dus wat het doorstroompunt in deze 3 gemeenten precies doet, hoe de aanpak van nieuwe vsv eruit ziet, of er mogelijk een verschil is in werkwijze tussen de overige gemeenten (DSP-en) en hoe de relatie met de inzet op oud vsv-ers is? Ofwel: dit is het startpunt voor een gesprek.

Figuur 2.12. Vergelijking binnen regio: vsv-verwachting o.b.v. problematiek (% minima hh)

Bron: DUO en CBS, bewerking LPBL

➡ De grafieken in figuur 2.12 zijn te vinden in tabblad 'II. VSV t.o.v. Problematiek' onder regel 2 (A.) Door op het figuur te gaan staan en op de rechter muisknop te klikken, kun je kiezen voor gegevens selecteren. Hiermee zijn de grafieken op maat te maken, door het aanvinken van gemeenten die gemist zijn of lege plekken die weggelaten dienen te worden. De volgorde van de gemeenten kan handmatig veranderd worden in kolom B6 t/m B26

2.3.2. Voortijdig schoolverlater één jaar later

Figuren in deze paragraaf

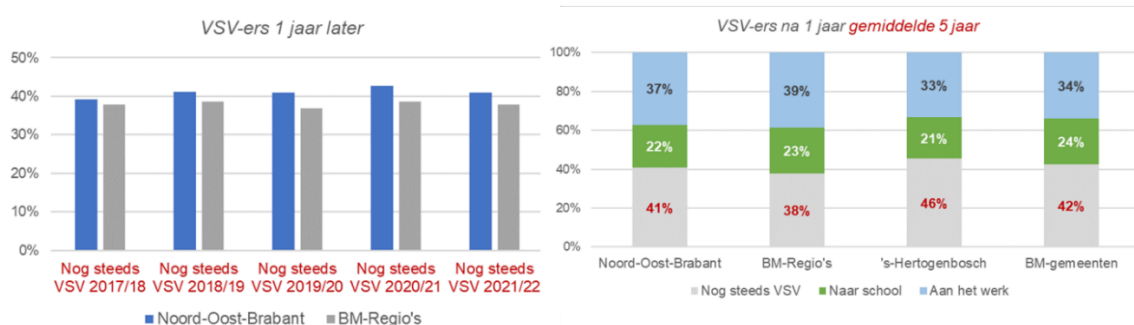
Om het beeld compleet te maken kijken we ook naar hoe het jongeren die zijn uitgevallen vergaat: waar zitten zij één jaar later? Er zijn daarbij drie categorieën: op school, aan het werk of nog steeds vsv-er. Onderstaand figuur laat voor de regio Noordoost Brabant zien dat het percentage 'nog steeds vsv-er na 1 jaar' in de afgelopen jaren steeds boven het niveau van de benchmark-regio's lag. Het figuur aan de

¹⁰ Daarbij merken we op dat dit de belangrijkste indicator is om vsv te voorspellen, maar niet de enige.

rechterkant laat vervolgens - in een gemiddelde over 5 jaar - zien hoe het verschil verdeeld is: afgerond is 2 procent minder aan het werk en 1 procent minder naar school. Dit kan dus duiden op minder inzet op de jongeren die al een langere tijd zonder startkwalificatie van school zijn of op minder aanbod en ondersteuning vanuit de betreffende gemeenten, bijvoorbeeld in het beschikbaar stellen van leerwerktrajecten voor niet-uitkeringsgerechtigden jongeren. Opvallend hier is ook de contactgemeente 's-Hertogenbosch waar minder jongeren dan verwacht terug naar school gaan.

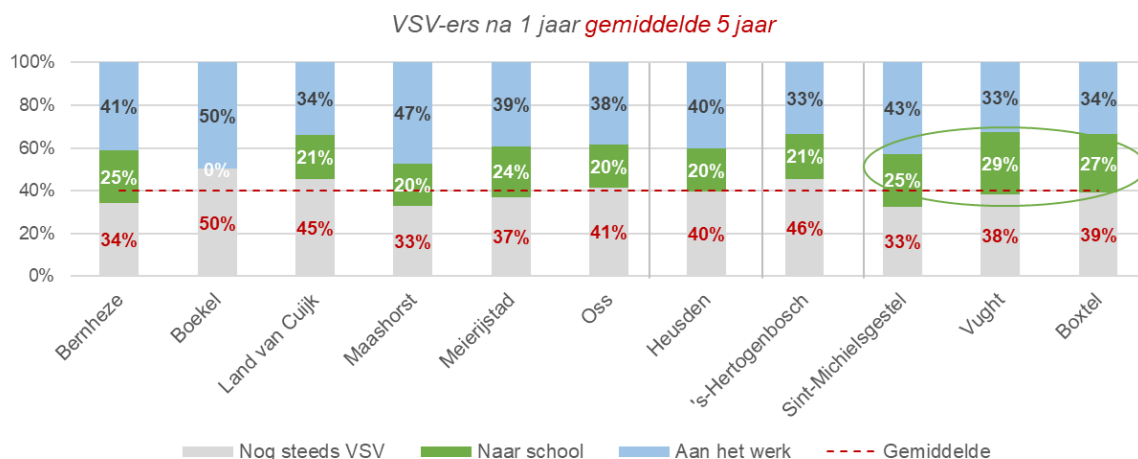
Figuur 2.13. Benchmark: positie vsv-er één jaar later (periode van vijf jaar)

Bron: DUO, bewerking LPBL

Een vergelijking tussen de gemeenten laat vervolgens grote verschillen zien. Ook dit is opnieuw een aanknopingspunt om van te leren: wat gaat er goed, wat kan er beter en van wie kan er geleerd worden?

Figuur 2.14. Vergelijking binnen de regio: positie vsv-er één jaar later (periode van vijf jaar)

Bron: DUO, bewerking LPBL

➡ De grafieken in figuren 2.13 en 2.14 zijn te vinden in tabblad 'IV. DSP' onder regel 2 (A.), regel 30 (B.) en regel 95 (D.)

Door op het figuur te gaan staan en op de rechter muisknop te klikken, kun je kiezen voor gegevens selecteren. Hiermee zijn de grafieken op maat te maken, door het aanvinken van gemeenten die gemist zijn of lege plekken die weggelaten dienen te worden.

Aandachtspunten bij interpretatie

Bij de interpretatie is het belangrijk om niet te snel te concluderen dat bepaalde doorstroompunten of (samenwerkende) gemeenten het beter doen dan anderen. Het kan namelijk ook zijn dat wat je ziet het gevolg is van een (arbeids)mentaliteit in een bepaald gebied en daarmee minder het gevolg van de ingezette maatregelen. Een combinatie van de cijfers met kennis van het gebied en eventuele verschillen in de aanpak is dus nodig. Bijvoorbeeld

- Het kan zijn dat er in een bepaald gebied veel jongeren aan het werk zijn, zónder dat hier extra op is geïnvesteerd, maar omdat het aansluit bij de mentaliteit. Dit hoeft op zich geen probleem te zijn, maar een aandachtspunt is dan of er voldoende geleerd wordt, zodat de toekomstige inzetbaarheid van deze jongeren zo groot mogelijk is.
- Een ander voorbeeld is dat van de samenwerkende gemeenten aan de rechterkant in bovenstaand figuur. Daar gaan veel meer jongeren terug naar school. Dit is mogelijk gerelateerd aan de nauwe samenwerking tussen scholen en doorstroompunt en misschien een 'good-practice' waar andere gemeenten van kunnen leren.

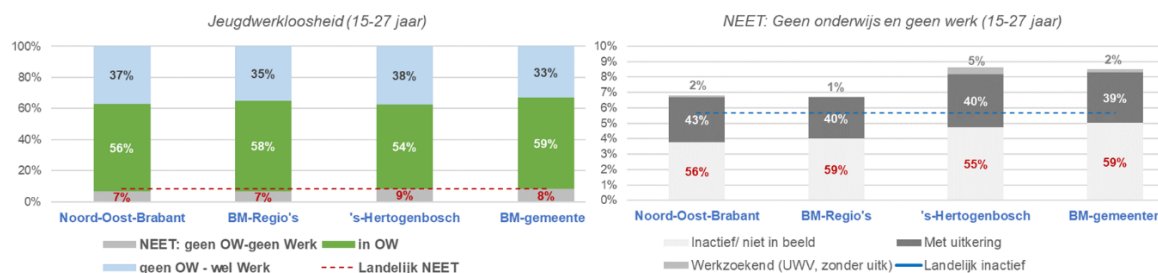
2.3.3. Jongeren niet in beeld

Doel van deze paragraaf

De figuren in deze paragraaf geven een eerste beeld van de nieuwe doelgroep. Het start met een beschrijving van de situatie van jongeren tussen de 15 en 27 jaar die op een bepaald moment niet werken en geen onderwijs volgen. In de literatuur wordt deze groep aangeduid met de term NEET, d.w.z. Not in Employment, Education or Training. Een deel van deze groep (vanaf 18 jaar) ontvangt een uitkering en is hierdoor in beeld bij de afdeling Werk & Inkomen (W&I) van de gemeente. Een klein deel is bekend bij het UWV. Jongeren die geen werk hebben, geen opleiding volgen en ook geen uitkering ontvangen worden 'buiten beeld' genoemd. Dat wil niet zeggen dat ze nergens bekend zijn. Een deel van hen is (ook nu) al in beeld bij het doorstroompunt of als niet-uitkeringsgerechtigde in begeleiding (en dus bekend) bij W&I. Ook uit onderzoek is al het een en ander bekend over deze doelgroep. Onder het kopje 'aandachtspunten bij interpretatie' besteden we daar aandacht aan.

Figuren in deze paragraaf

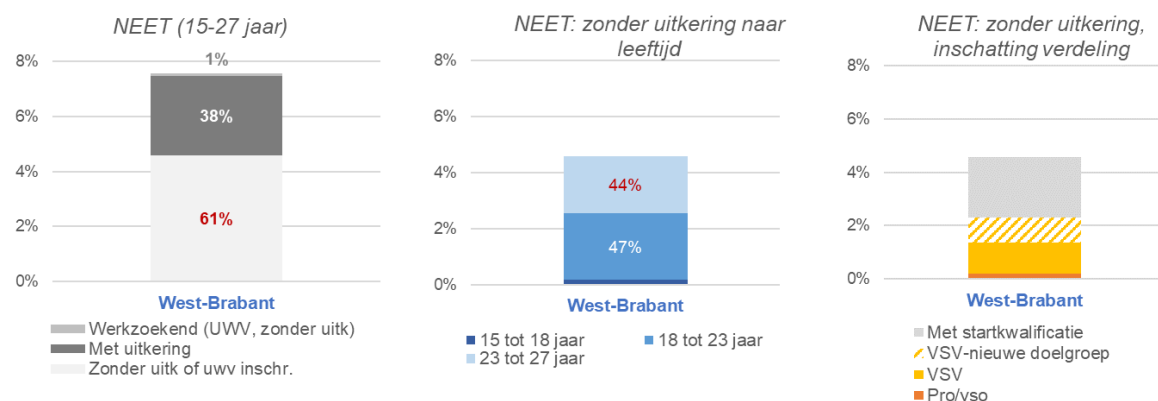
We starten met figuren die de verdeling laten zien van alle jongeren in de leeftijd van 15 tot 27 jaar. Het gaat op hoofdlijnen opnieuw om drie categorieën: met werk, in opleiding en zonder een van deze twee. Uiteindelijk zoomen we verder in op deze laatste categorie: het aandeel NEET-jongeren (geen werk en niet in opleiding) in een gebied ten opzichte van de benchmark. Onderstaand voorbeeld laat zien dat dit percentage nagenoeg gelijk is voor deze regio en de gemeente. Wat wel opvalt is de verdeling mét en zonder uitkering. Als we dit zien als indicator voor het aandeel jongeren dat in beeld is, zijn de jongeren in de voorbeeldregio vaker bekend dan in de benchmark.

Figuur 2.15. Benchmark: percentage NEET-jongeren (Not in Education, Employment or Training)

Bron: CBS, bewerking LPBL

➡ De grafieken in figuur 2.15 zijn te vinden in tabblad 'V. JWL' onder regel 2 (A.), regel 64 (C.)

Vervolgens pellen we de NEET-jongeren verder af (figuur 2.16). Helemaal links staan (opnieuw) de NEET-jongeren in de regio, onderverdeeld naar zonder uitkering of uwv-inschrijving en mét uitkering of uwv-inschrijving. In het tweede plaatje hieronder worden de jongeren zónder uitkering uitgesplitst naar drie leeftijdscategorieën. Logischerwijze zien we daarbij de meeste jongeren in de categorieën 18 tot 23 en 23 tot 27 jaar. In het meest rechterplaatje wordt vervolgens een inschatting gepresenteerd van de verdeling van de NEET-jongeren zónder uitkering naar verschillende doelgroepen.

Figuur 2.16. Samenvatting NEET-jongeren¹¹

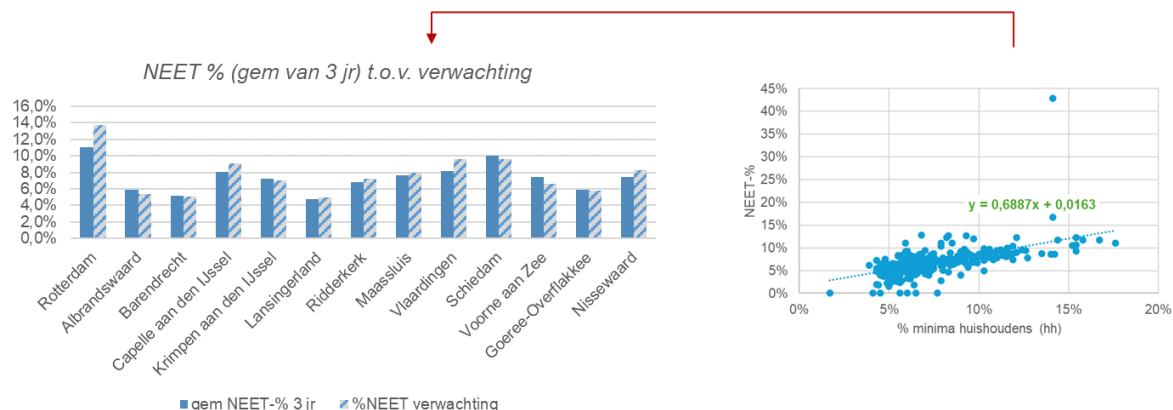
➡ De grafieken in figuur 2.16 zijn te vinden in tabblad 'V. JWL' onder regel 130: Samenvatting Neet niet bekend bij W&I

Tot slot is opnieuw een inschatting gemaakt m.b.v. een regressie-analyse over het verwachte aandeel NEET-jongeren in de verschillende gemeenten binnen de regio. Zo kunnen ook de gemeenten onderling worden vergeleken. Het verwachte aandeel is afgezet tegenover het werkelijke aandeel. Onderstaand figuur laat een voorbeeld zien. Hieruit blijkt bijvoorbeeld dat Rotterdam minder NEET-jongeren heeft dan verwacht op basis van de populatie. De overige gemeenten zitten ongeveer op de verwachting.

¹¹ VSV-nieuwe doelgroep zijn jongeren zonder startkwalificatie van 23 tot 27 jaar, vsv zijn jongeren zonder startkwalificatie tot 23 jaar. Pro/vso zijn jongeren zonder startkwalificatie die vanuit pro/vso komen (zij vallen formeel niet onder vsv-definitie).

Figuur 2.17. Vergelijking binnen de regio: NEET-jongeren

Bron: CBS, bewerking LPBL

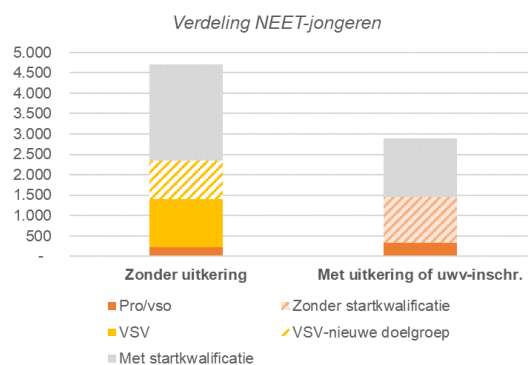
➡ De grafieken in figuur 2.17 zijn te vinden in tabblad 'V. JWL' onder regel 189 (F.)

Aandachtspunten bij interpretatie

NEET-jongeren zonder uitkering (en niet ingeschreven als werkzoekende bij het UWV) heten beleidsmatig 'buiten beeld' te zijn. Dat wil niet zeggen dat zij ook daadwerkelijk buiten beeld zijn of dat er niets over hen bekend is. Hieronder benoemen wij een aantal bevindingen uit eerder onderzoek. Voor de geïnteresseerde lezer staan de rapporten onderaan deze paragraaf.

Uit onderzoek van het CBS blijkt dat de NEET-doelgroep vaak ouder is dan 18 jaar en dat meer dan de helft geen startkwalificatie heeft. Het is echter geen homogene groep. Een deel van de jongeren lukt het inderdaad niet om werk te vinden. Daarnaast zijn er jongeren die niet deelnemen aan onderwijs of arbeidsmarkt omdat zij kampen met een chronische ziekte of beperking, of omdat zij zorgtaken hebben. Anderen bevinden zich tussen twee opleidingen in (bijvoorbeeld een tussenjaar), of hebben net een opleiding afgerond en zijn op zoek naar werk. Dat niet alle jongeren in deze groep zoeken naar werk of daar ondersteuning bij zouden willen, wordt bevestigd in de Enquête Beroepsbevolking: ruim de helft van de NEET-jongeren is op dit moment niet beschikbaar voor werk vanwege arbeidsongeschiktheid, de zorg voor gezin, een opleiding of om andere redenen¹².

Op basis van gegevens en onderzoek van het CBS en eerder onderzoek in de gemeente Amsterdam¹³ is het mogelijk om een eerste voorzichtige inschatting te maken van de verdere onderverdeling van de NEET-groep - zie figuur 2.16 en hiernaast. Deze onderverdeling is een *startpunt* en moet de komende periode verder ingevuld worden, onder andere met het NEET-dashboard waar het CBS op dit moment aan werkt.

¹² CBS, NEETs: jongeren die geen opleiding volgen en niet werken (2018)

¹³ Gemeente Amsterdam, 'Jongeren niet in beeld 2020', factsheet mei 2022

➡ *De grafieken met de verdeling van de NEET-jongeren zijn te vinden in tabblad 'V. JWL' onder regel 90 (D.)*

Een groot deel van de NEET-jongeren vallen, ook als zij geen uitkering hebben, (nu al) onder de doelgroepen van de doorstroompunten en de afdelingen Werk & Inkomen. Het figuur laat zien dat in dit voorbeeld ongeveer 950 jongeren (ofwel 13 procent van alle NEET-jongeren, het geel gearceerde deel in de grafiek) straks tot de *nieuwe* doelgroep van het doorstroompunt hoort. Opnieuw: het is belangrijk om te realiseren dat maar een klein deel van hen behoefte zal hebben aan ondersteuning. Eerdere studies en pilots komen op 5 tot 10 procent.

Het is aan te bevelen om per regio de doelgroepen verder in te kleuren met regionale cijfers over jongeren zonder startkwalificatie:

- Nieuwe VSV tot 23 jaar (o.b.v. registratie doorstroompunt);
- Oude VSV tot 23 jaar (o.b.v. registratie doorstroompunt);
- Vsv+ nieuwe doelgroep 23 tot 27 jaar: (zonder startkwalificatie en *zonder* uitkering, te verkrijgen bij het Inlichtingenbureau)¹⁴;
- Jongeren uit Pro/vso met én zonder uitkering, begeleiding of dagbesteding (bijvoorbeeld met behulp van het dashboard jongeren in kwetsbare positie en/of met uitstroommonitor van de lokale pro-scholen);

Tot slot is er een groep jongeren met een startkwalificatie die geen onderdeel uitmaakt van de beroepsbevolking. Dit kunnen jongeren zijn die arbeidsongeschikt zijn, zorg hebben voor een gezin, gaan beginnen of net geëindigd zijn met een opleiding, of er zijn andere redenen. Onder deze groep zit ook de kwetsbare jongeren die straks in aanmerking komen voor nazorg vanuit het mbo.

Verder lezen? Meer informatie over deze doelgroep is te vinden in:

- Rapport CBS: [Neets, jongeren die niet werken en geen opleiding volgen](#) (2018);
- Factsheet gemeente Amsterdam: [Jongeren buiten beeld 2020](#) (2022);
- Inlichtingenbureau: [Jongeren buiten beeld in beeld brengen](#) (2022)
- Ingrado: [publicatie over uitbreiding doelgroep doorstroompunten](#) (2021).

---

¹⁴ Via de tool Jongeren in Beeld van het Inlichtingenbureau kunnen gemeenten zicht krijgen op jongeren van 23 tot 27 jaar, zonder startkwalificatie. Het Inlichtingenbureau kan dit koppelen aan gegevens over werk en uitkering, waardoor een 'geschoonde' lijst ontstaat met jongeren zonder startkwalificatie, zonder werk en zonder uitkering. Het beperkt zicht tot jongeren zonder startkwalificatie omdat alleen zij onder de outreachende taak van de participatiewet vallen.

3. Huidig aanbod

Dit hoofdstuk geeft aan hoe op hoofdlijnen in kaart gebracht kan worden welke ondersteuning er in de regio nu al beschikbaar is voor kwetsbare jongeren, wat daarin goed gaat en waar knelpunten zitten. We maken daarin onderscheid naar onderwijs, doorstroompunt en werk en inkomen.

Reikwijdte van de analyse

Er zijn veel partijen betrokken bij de ondersteuning van jongeren die (dreigen) uit (te) vallen, zich niet goed kunnen redden op de arbeidsmarkt of op een andere manier kwetsbaar zijn. Onderstaand figuur geeft een schematische weergave. Het schema laat dus zien welke terreinen een regio-analyse moet bestrijken.

Figuur 3.1. Overzicht betrokken partijen bij jongeren (incl. positionering nieuwe wet)

		5 tot 12 jaar	12 – 18 jaar	18-23 jaar	23 -27 jaar
Onderwijs	Onderwijs (regulier)	Basisscholen	VMBO/Havo/VWO MBO scholen	HBO/WO MBO scholen	
	Passend onderwijs	Extra ondersteuning PO/ Sbo (SWV)	Extra ondersteuning VO / LWO (SWV)	Kwaliteitsgelden OCW	
	Onderwijs (geïndiceerd)	Speciaal onderwijs (cluster 1 t/m 4) (SWV)	Pro/VSO (SWV)		
DSP	Thuiszitters/uitval/JIKP	Leerplicht (DSP)	Leerplicht (DSP)	Trajectbegeleiding (DSP)	Trajectbegeleiding miv 2025
	Participatie & re-integratie			Jongerenloket	Jongerenloket
	Doelgroepenregister			Jongerenloket/punt UWV	Jongerenloket / UWV
Gemeente	Jeugdhulp (vrij toegankelijk)	Wijk/jeugdteam SMW	Wijk/jeugdteam SMW		
	Begeleiding (vrij toegankelijk)		Jongeren werk	Jongerenwerk, Maatschappelijke dienstverlening	Maatschappelijke dienstverlening
	Jeugdhulp (geïndiceerd)	Jeugdhulp- / GGZ- instelling	Jeugdhulp- / GGZ- instelling		
	Begeleiding (geïndiceerd)			GGZ, Zorgaanbieders	GGZ, Zorgaanbieders

Bron: LPBL

Het geeft een overzicht van alle betrokken partijen bij jongeren per leeftijdsgroep en financiering, waarin de uitbreiding naar de groep 23-27 duidelijk naar voren komt. Deze voor het doorstroompunt nieuwe doelgroep zal vaker dan de 'oude' doelgroep behoefte hebben aan ondersteuning bij het vinden van werk. Dit is niet alleen een verantwoordelijkheid van het doorstroompunt: in het wetsvoorstel is expliciet opgenomen dat gemeenten, op grond van de Participatiewet, hier een taak in hebben. Daarnaast wordt het voor de betrokken partijen (doorstroompunt, onderwijs en gemeenten) verplicht om in het regionaal programma op dit punt samenwerkingsafspraken te maken. Kortom: de belangrijke rol die de afdelingen Werk en Inkomen (al) hebben in de ondersteuning van deze jongeren wordt wettelijk verankerd.

De reikwijdte van de regio-analyse is dus groot en omvat de domeinen onderwijs, werk & inkomen en zorg. Dat betekent tegelijkertijd dat het belangrijk is om de analyse te beperken tot de essentie en niet te verzanden in details. Het risico is dat het regionaal programma anders te weinig focus krijgt.

Methodiek

Om het aanbod - en de sterke punten en de opgaven daarin - in kaart te brengen adviseren wij om twee paden te volgen:

- Het houden van (semi-gestructureerde) interviews met de belangrijkste stake-holders uit de regio. Daarbij gaat het niet alleen over het huidige aanbod, maar ook over wat de gesprekspartners sterk en minder sterk vinden en wat zij eventueel missen en/of als opgave zien voor de regio.
- Het doen van deskresearch om een zo geobjectiveerd en compleet mogelijk overzicht te krijgen van het huidige aanbod aan ondersteuning voor jongeren in het onderwijs en bij gemeenten.

Dit hoofdstuk gaat eerst in op het in kaart brengen van de reguliere ondersteuning in de regio. Paragraaf 3.1 bevat concrete handvatten voor de informatieverzameling op basis van interviews (suggesties voor gesprekspartners, vragenlijsten) en voor de deskresearch (bronnen). Vervolgens wordt aangereikt hoe deze informatie overzichtelijk samengevat kan worden met behulp van een schema (paragraaf 3.2). Tot slot volgen suggesties om het huidige programma op een nieuwe manier tegen het licht te houden (paragraaf 3.3).

3.1. Informatieverzameling reguliere ondersteuning

Deze paragraaf geeft handvatten voor de informatieverzameling (interviews en deskresearch) voor achtereenvolgens het onderwijs, de doorstroompunten en de gemeenten.

3.1.1. Onderwijs

Het doel van deze stap is het in kaart brengen van het ondersteuningsaanbod op het vo en het mbo. Wat is er allemaal? Wat gaat er goed en wat kan beter? Wat zijn echt mooie voorbeelden in de regio en waar zitten knelpunten, in het aanbod of in de samenwerking. Bronnen zijn interviews en deskresearch.

Mogelijke gesprekspartners voor de interviews zijn:

- Directeur begeleiding / studentenzaken van de mbo's in de regio (met vsv / zorgstructuur in portefeuille) en/of de programmamanager vsv
- Directeur samenwerkingsverband vo-scholen of directeur van een grote vo-school
- Netwerkcoördinator Pro/VSO
- Initiatiefnemers van bijzondere trajecten of projecten

Op te vragen documenten voor deskresearch:

- Ondersteuningsprofiel mbo-scholen en vo-scholen in de regio
- Kwaliteitsagenda mbo-scholen in de regio

Hieronder volgt een voorbeeld vragenlijst voor de interviews. Een tip is om de interviews direct uit te werken in een kort en bondig verslag om later ook te bespreken met betrokkenen en als input voor het vullen van de schema's, zie hieronder. Het is tevens handig als naslag bij het opstellen van de bouwstenen voor het programma.

Box 3.2. Vragenlijst interviews onderwijs

Algemeen

Algemene kennismaking. Op welke manier betrokken bij de aanpak VSV?

Probleemanalyse

- Wat is op dit moment dé opgave in uw regio in het algemeen, en uw instelling in het bijzonder, op het gebied van VSV en de overgang van school naar werk?
- Heeft u een beeld van de belangrijkste reden waarom jongeren uitvallen of de overstap naar duurzaam werk niet kunnen maken? Bijvoorbeeld geen startkwalificatie kunnen halen door gebrek aan capaciteiten, uitval omdat werken aantrekkelijk(er) is of uitval door problemen op andere leefgebieden dan onderwijs?
- Zijn er andere oorzaken waardoor jongeren uitvallen? Bijvoorbeeld onvoldoende mogelijkheden voor ondersteuning (binnen of buiten school), gebrek aan (laaggeschoold) werk? Gebrek aan trajecten richting werk?

Huidig aanbod

- Wat wordt op dit moment in uw instelling al gedaan om jongeren te ondersteunen bij eventuele problemen? Hoe ziet de zorgstructuur eruit? Zijn er specifieke maatregelen gericht op voorkomen van VSV? En voor de overgang van school naar werk (nazorg)?
- Hoe verloopt de samenwerking met de partners: in de rest van het onderwijs? Met het doorstroompunt? Werk & Inkomen? Zorg? Is het aanbod vanuit jeugdhulp en jongerenwerk in de gemeente voldoende? Zijn er knelpunten?
- Wat zijn de hoofdlijnen en belangrijkste maatregelen in het lopende VSV-programma?
- Wat zijn goede voorbeelden in het huidige aanbod?
- Wat ontbreekt in het huidige aanbod of zou u graag anders zien? In de eigen organisatie of bij de partners?

Nieuwe programma/wet

- Hoe ver zijn jullie al met het maken van beleid voor de nieuwe taken?
- Wat zou u graag opgenomen zien in het nieuwe programma?
- Wat zijn volgens u aandachtspunten of knelpunten voor het nieuwe programma?

3.1.2. Doorstroompunt

Het doel van deze stap is het in kaart brengen van het ondersteuningsaanbod van het Doorstroompunt. Wat is er allemaal? Wat gaat er goed en wat kan beter? Wat zijn echt mooie voorbeelden in de regio en waar zitten knelpunten, in het aanbod of in de samenwerking. Bronnen zijn interviews en deskresearch. Belangrijke thema's hierbij zijn onder meer het verschil tussen zogeheten oud-VSV en nieuw VSV? Welke vindstrategie hanteert het doorstroompunt en hoe wordt omgaan met jongeren die geen hulp willen?

Mogelijke gesprekspartners voor de interviews zijn:

- Coördinator doorstroompunt van de regio en/of de subregio's en/of het hoofd onderwijs/leerplicht
- Teamleiders van de uitvoering

Box 3.3. Vragenlijst interviews Doorstroompunt

Algemeen

Even kennismaken. Op welke manier betrokken bij aanpak VSV, kwetsbare jongeren of JWL?

Probleemanalyse

- Wat is op dit moment de opgave in uw regio op het gebied van VSV en overgang van school naar duurzaam werk?
- Heeft u een beeld van de belangrijkste reden waarom jongeren uitvallen of de overstap naar duurzaam werk niet kunnen maken? Bijvoorbeeld geen startkwalificatie kunnen halen door gebrek aan capaciteiten, uitval omdat werken aantrekkelijk(er) is of uitval door problemen op andere leefgebieden dan onderwijs?
- Zijn er andere oorzaken waardoor jongeren uitvallen? Bijvoorbeeld onvoldoende mogelijkheden voor ondersteuning (binnen of buiten school), gebrek aan (laaggeschoold) werk? Gebrek aan trajecten richting werk?

Huidig aanbod

- Wat is het huidige *reguliere* ondersteuningsaanbod voor (kwetsbare) jongeren tot 27 vanuit het Doorstroompunt? Wordt er daarbij onderscheid gemaakt naar doelgroepen? Bijvoorbeeld leeftijd, nieuwe en oude vsv-ers? Wat zijn de verschillen in aanpak?
- Hoe verloopt de samenwerking met de partners: in het onderwijs, bij Werk & Inkomen, Zorg?
- Wat zijn goede voorbeelden in het huidige aanbod? Is het aanbod vanuit jeugdhulp en jongerenwerk in de gemeente voldoende (bezien vanuit het Doorstroompunt)? Zijn er knelpunten?
- Wat mist u in het huidige aanbod of zou u graag anders zien? Zelf of bij de partners?

Vooruitblik implementatie nieuwe wet

- Hoe wil het Doorstroompunt invulling geven aan de nieuwe maatregelen van de wet, zoals:
  - Jongeren eerder in beeld (op scholen) om hen te ondersteunen naar werk?
  - uitbreiding leeftijd Doorstroompunt naar 27?
  - Samenwerking met Werk en inkomen
- Wat betekent dit voor het werk van de doorstroomcoaches?
- Waarin verschilt dat van de *huidige* werkwijze?
- Verwacht u meer of andere jongeren te gaan ondersteunen?
- Hoe ver zijn jullie al met het maken van beleid voor de nieuwe taken?

Lokale context

- In hoeverre overlappen de arbeidsmarktregio en de onderwijsregio? Levert dit knelpunten op?
- Hoe is in het algemeen de samenwerking met partners, uit het onderwijs-bedrijfsleven-zorg-werk & inkomen?

Nieuwe programma

- Wat zou u graag opgenomen zien in het nieuwe programma?
- Wat zijn volgens u aandachtspunten of knelpunten voor het nieuwe programma?

Op te vragen documenten: jaarplannen / jaarverslagen van het doorstroompunt.

3.1.3. Gemeenten

Het doel van deze stap is het in kaart brengen van het ondersteuningsaanbod van Werk en Inkomen bij de verschillende gemeenten, specifiek voor jongeren (vaak Jongerenloket of Jongerenpunt). Belangrijke thema's zijn: wat is het aanbod voor jongeren, wordt daarin onderscheid gemaakt naar doelgroepen, bijvoorbeeld uitkeringsgerechtigd of niet? Startkwalificatie of niet? Hoe is nu de samenwerking met onderwijs, met het doorstroompunt en met werkgevers? Daarnaast valt hieronder ook het aanbod aan jeugdhulp en jongerenwerk. Dit is vooral bedoeld om te zien in hoeverre er overlap is met wat er binnen het onderwijs en het DSP wordt gedaan.

Mogelijke gesprekspartners:

- Teamleider Werk en Inkomen jongeren
- Projectleider/initiatiefnemer van innovatieve projecten
- Programmamanager jeugdwerkloosheid en/of arbeidsregio / regio coördinator jeugdwerkloosheid
- Teamleider of beleidsmedewerker jeugd en jeugdhulp

Op te vragen documenten voor deskresearch:

- Regionaal programma jeugdwerkloosheid
- Overzicht aanbod jeugdhulp en jongerenwerk

Box 3.4. Vragenlijst interviews gemeente

Algemeen

Even kennismaken. Op welke manier betrokken bij aanpak VSV, kwetsbare jongeren of JWL?

Probleemanalyse

- Wat is op dit moment de opgave in uw regio in het algemeen, en uw gemeente in het bijzonder, op het gebied van de aanpak jeugdwerkloosheid?
- Heeft u een beeld van de reden van werkloosheid onder jongeren? Bijvoorbeeld gebrek aan capaciteiten, gebrek aan (passend) werk, andere problematiek?

Huidig aanbod

- Wat is de vindstrategie? Met andere woorden: hoe worden jongeren gevonden c.q. benaderd voor ondersteuning?
- Wat is het huidige *reguliere* ondersteuningsaanbod voor (kwetsbare) jongeren tot 27, vanuit Werk en Inkomen? Welke trajecten richting werk / participatie zijn er voor hen? Wordt er daarbij onderscheid gemaakt naar doelgroepen? Bijvoorbeeld uitkeringsgerechtigden of niet-uitkeringsgerechtigden?
- Hoe verloopt de samenwerking met de partners: in het onderwijs, werkgevers, tussen de verschillende gemeentelijke afdelingen en organisaties? Is het aanbod vanuit jeugdhulp en jongerenwerk in de gemeente voldoende? Zijn er knelpunten?
- Wat zijn goede voorbeelden in het huidige aanbod?
- Wat mist u in het huidige aanbod of zou u graag anders zien? In de eigen organisatie of bij de partners?

Vooruitblik implementatie nieuwe wet

- Hoe wil de gemeente invulling geven aan de nieuwe maatregelen van de wet, zoals:
  - Jongeren eerder in beeld (op scholen) om hen te ondersteunen naar werk?
  - Uitbreiding leeftijd doorstroompunt naar 27 en meer dienstverlening vanuit de participatiewet?
  - Voldoende trajecten voor jongeren zonder startkwalificatie, met én zonder uitkering?
- Waarin verschilt dat van de *huidige* werkwijze?
- Verwacht u meer of andere jongeren te gaan ondersteunen?
- Hoe ver zijn jullie al met het maken van beleid voor de nieuwe taken?

Lokale context

- In hoeverre overlappen de arbeidsmarktregio en de onderwijsregio? Levert dit knelpunten op?
- Hoe is in het algemeen de samenwerking met partners, uit het onderwijs-bedrijfsleven-zorg-doorstroompuntregio?

Nieuwe programma

- Wat zou u graag opgenomen zien in het nieuwe programma?
- Wat zijn volgens u aandachtspunten of knelpunten voor het nieuwe programma?

3.2. Samenvatting reguliere ondersteuning

De interviews en de opgevraagde documenten bieden samen veel informatie. Onderstaande schema's zijn ontworpen om al deze informatie te ordenen en overzicht te krijgen op eventuele witte vlekken en overlap. Regio's kunnen zelf een schema maken aan de hand van onderstaand voorbeeld, maar deze zijn ook beschikbaar als Excelformat. Hierin kunnen naar wens regels en kolommen worden toegevoegd of verwijderd. De gekleurde vakken geven aan welk aanbod een school of gemeente heeft. Zo wordt meteen inzichtelijk waar witte vlekken zitten.

Onderstaand voorbeeld maakt bijvoorbeeld voor het onderwijs duidelijk dat:

- Er geen aparte instroomprogramma's zijn voor leerlingen uit havo 4;
- Er geen heroriëntatieprogramma's zijn voor switchers;
- De samenwerking tussen de scholen en werk & inkomen in de praktijk nog geen vorm heeft gekregen.

Figuur 3.5: samenvattend schema ondersteuning onderwijs

	School 1	School 2	School 3
Vooraf (orientatie / matching)			
Online orientatie			
Matchingsprogramma			
Meeloopdagen			
Maatwerkinstroomprogramma			
Orientatiejaar of -programma	aantal opl		
Instroomprogramma Havo 4			
Eerste lijn			
Studieloopbaanbegeleider (mentor)			
Verzuimmedewerker/coordinator			
(Stage)- begeleider (bpv'er)			
Maatwerkonderwijs	aantal opl	kortdurend	
Tweede lijn			
Fysiek inloop-punt ondersteuning en loopbaanbegeleiding			
Chat, bellen, mailen en whatsapp voor ondersteuning & begeleiding			
Trajectbegeleider: studiebelemmeringen, lb-vragen, uitstroombegl.			
Coördinator (B&O / zorg)			
Plus- / Ondersteuning & Advies-team			
Begeleiding passend onderwijs			
Time-out programma			
Extra stagebegeleiding			
Heroriëntatieprogramma switchers			
Extra taal ondersteuning			
Klas als werkplaats (niv 1 en 2)/ zorgklas			
Derde lijn			
Schoolmaatschappelijk werker			
Op maat gedragstrainingen			
Financiële coach			
Studentcoaches (peer-to-peer)			
(Student)psycholoog / GGZ			
Vertrouwenspersoon			
Verslavingszorg			
Loket Werk en inkomen			
Aanbod nazorg (pilots en projecten)		?	?

In het voorbeeld hieronder geldt voor het aanbod bij gemeenten dat:

- Er grote verschillen zijn in de ondersteuning die de doorstroompunten in de sub-regio's bieden;
- Hetzelfde geldt voor de ondersteuning die wordt geboden vanuit Werk en Inkomen;
- Het jongerenwerk en de jeugdzorg zijn in een aantal gemeenten heel uitgebreid en in een aantal gemeenten veel beperkter.

Figuur 3.6: Samenvattend schema doorstroompunten en gemeenten

	Gemeente 1	Gemeente 2	Gemeente 3	Gemeente 4	Gemeente 5
Doorstroompunten					
Verzuim 18+ monitoring					
Verzuim 18+ contactpersoon op school					
Verzuim 18+ huisbezoeken					
Aanwezig bij exitgesprekken op school					
Benaderen 18-23 + huisbezoek					
Doorleiden 18-23 m.b.v. sociale kaart					
Individuele begeleiding 18-23					
Eigen groepsaanbod 18-23					
Ingekocht trajectaanbod 18-23					
"oud-vsv" aanpak					
Benaderen + ondersteunen 23-27					
Werk en inkomen					
Aanvraag bijstand (18 en 27 jaar) online					
Jongerenloket					
Jongerenconsulenten					
Jobsupport / jobcoaches jongeren					
Leerwerktrajecten bijstandsgerechtigden					
Leerwerktrajecten <23 jaar					
Leerwerktrajecten NUG					
Actief benaderen jongeren 23-27					
Jongerenwerk					
(Regulier) Jongerenwerkers (10 tot 24 jaar)					
(Intensieve) Jongerencoach (12 tot 23/25/27 jaar)					
Jongerenwerk Veiligheid					
Jongeren Informatie Punt / jongerensprekkuur					
Jongerenwerk MBO					
Centrum voor Jeugd en Gezin					
Advies en ondersteuning (t/m 18 jaar)					
Jeugdcoach/adviseur PO/VO	teams	teams	teams	SO	SO
Trainingen jongeren < 18 (vrij toegankelijk)					
Trainingen jongeren > 18 (vrij toegankelijk)					
Wijkteams					
Advies en/of ondersteuning jeugd (t/m 18)					
Advies en/of ondersteuning 18+					
Geïndiceerde hulp (jeugdhulp / WMO / GGZ)					

3.3. Huidige inzet programmamiddelen

De programmamiddelen voor vsv die zijn toegekend aan de regio's zijn in principe tijdelijk en bedoeld voor specifieke regionale opgaven. Het regionale programma kan daarin een initiërende, faciliterende en stimulerende rol spelen. De ervaring leert dat er grote verschillen zijn in hoe regio's de beschikbare middelen verdelen en de mate waarin deze verdeling daadwerkelijk aansluit bij de regionale opgave. In deze paragraaf doen wij een aantal suggesties om het lopende programma tegen het licht te houden en daarbij met een andere blik te kijken dan meestal het geval is.

We splitsen dit op in twee vragen: (1) waar gaan de middelen heen en (2) op welke manier worden ze verdeeld?

3.3.1. Waar gaan de middelen heen?

De meeste programma's bestaan uit een aantal programmalijnen en terugkijkend is meestal wel duidelijk hoe het geld over deze lijnen is verdeeld. Het is echter zinvol om de projecten en de bijbehorende budgetten ook eens op een andere manier in te delen, bijvoorbeeld naar beleidsdoelen, doelgroepen, schoolniveaus en typen maatregelen. Zo ontstaat inzicht in waar de middelen heen gaan. Het biedt een

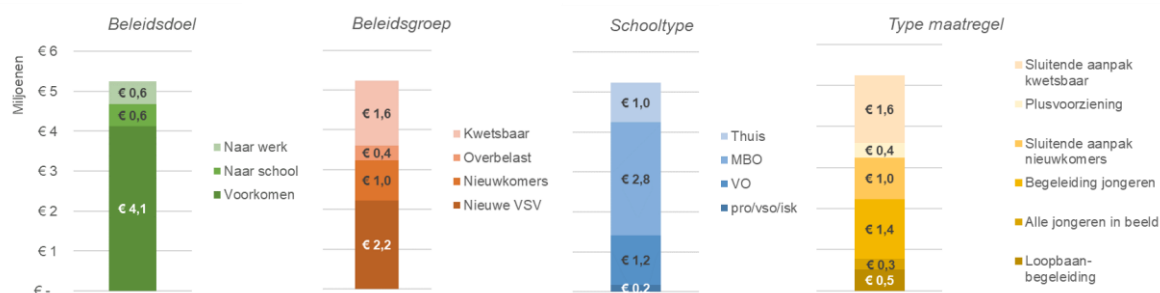

startpunt voor een gesprek over of die verdeling voor het toekomstige programma nog passend of wenselijk is. We lichten dit hieronder toe aan de hand van een voorbeeld. Let op: dit is terugkijkend, en gaat dus over de vsv-programma's (en – in het algemeen - minder over de nieuwe doelgroepen).

Indeling van projecten en middelen in het programma

Onderstaand figuur geeft de verdeling van de middelen over de verschillende indelingen voor een voorbeeldprogramma. Deze verdeling van middelen laat zien dat vooral wordt ingezet op het voorkomen van uitval met (conform de vsv-aantallen) een nadruk op jongeren in het mbo. De maatregelen kunnen deels worden beschouwd als 'basis op orde' (loopbaanbegeleiding en alle jongeren in beeld) en deels als extra ondersteuning van jongeren met een verhoogd risico (zie box met aan aantal aandachtspunten hierbij).

Figuur 3.7. Overzicht projecten naar middelen langs verschillende indelingen

Bron: Evaluatie regionaal programma, bewerking LPBL

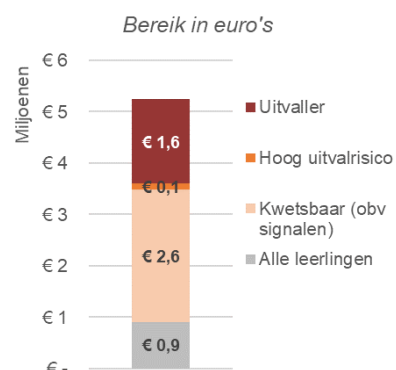
Indeling naar potentieel maatschappelijk rendement

Uit onderzoeken weten we dat de grootste maatschappelijke impact - ofwel de grootste maatschappelijke baat - ontstaat als met een interventie daadwerkelijk voorkomen kan worden dat een jongere maatschappelijke uitvaller wordt. Daarvoor kan het beste worden ingezet op jongeren die op het punt staan om schooluitvaller te worden, of die dat al zijn. Op basis hiervan onderscheiden we vier categorieën van leerlingen / jongeren, die als het ware 'trechters' naar de groep met het grootste risico op maatschappelijke uitval. Deze indeling ondersteunt de blik van maatschappelijk rendement bij het denken over interventies gericht op het voorkomen van vsv.

1. Alle leerlingen;
2. Leerlingen, die een verhoogd risico hebben op schooluitval, op basis van statistische kenmerken (kwetsbare leerlingen, bijvoorbeeld verzuim, taalachterstand of een risicovolle thuissituatie);
3. Leerlingen die een hoog risico hebben om daadwerkelijk op korte termijn uit te vallen (op basis van individuele kenmerken, gesignaleerd door direct betrokkenen);
4. Jongeren die al schooluitvaller zijn.

De figuur hiernaast laat zien hoe de budgetten uit het voorbeeldprogramma zijn verdeeld over deze vier categorieën. Duidelijk wordt dat er relatief weinig geld gaat naar leerlingen die het hoogste risico hebben op uitval. Leerlingen, met andere woorden, waarvan al duidelijk is dat ze op de rand staan en die al gesignaleerd en geselecteerd zijn. In het huidige programma gaat daar slechts €0,1 miljoen heen. De meeste projecten zijn gericht op alle leerlingen of op leerlingen die op basis van statistiek een verhoogd risico hebben op uitval.

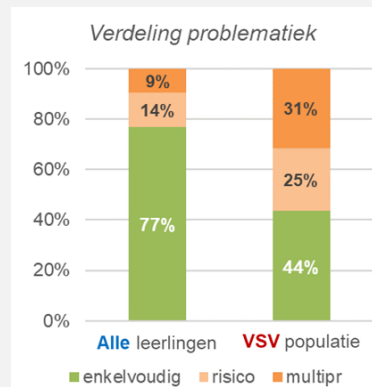

De indeling biedt een kader voor de beoordeling van de projecten en de verdeling van de beschikbare middelen. Interventies gericht op categorie 1 (alle leerlingen) zijn in principe 'basis op orde' en passen vanuit dat oogpunt niet (meer) in een regionaal programma. Voorbeelden zijn bijvoorbeeld versterking van de beroepskeuze/loopbaanbegeleiding, het digitaal deelnemer dossier en Intergrid. Met name interventies gericht op categorieën 2, 3 en 4 vallen onder de doelstellingen van het (vsv-)programma. Met de volgorde van de categorieën loopt het risico op schooluitval en daarmee samenhangend maatschappelijke uitval op. En, zoals eerder gesteld, hoe meer de interventie zich weet te richten op daadwerkelijke (bijna-)uitvallers, hoe groter het maatschappelijk rendement. Logischerwijze kan dit ook gevolgen hebben voor de verdeelsleutel tussen vo en mbo.

Box: Ratio en beperkingen van een vsv-aanpak gebaseerd op statistische kenmerken

vsv-ers komen relatief vaak uit kwetsbare doelgroepen

Schooluitval komt vaker voor bij leerlingen uit kwetsbare groepen. Daarbij gaat het over gezinssituaties met een *verhoogd risico* op escalatie door de achtergrondsituatie (zoals een lage SES en/of beperkte taalvaardigheid) of over gezinnen of jongeren die (al) te maken hebben met multi-problematiek en hier niet meer zelfredzaam in zijn¹⁵. Het figuur hier naast laat zien dat het aandeel jongeren dat uit een risicovolle situatie komt of te maken heeft met multi-problematiek onder vsv-ers ruim drie keer zo groot is als gemiddeld (31 t.o.v. 9 procent onder alle leerlingen op het MBO).

¹⁵ Zie bijlage voor een toelichting op de definities

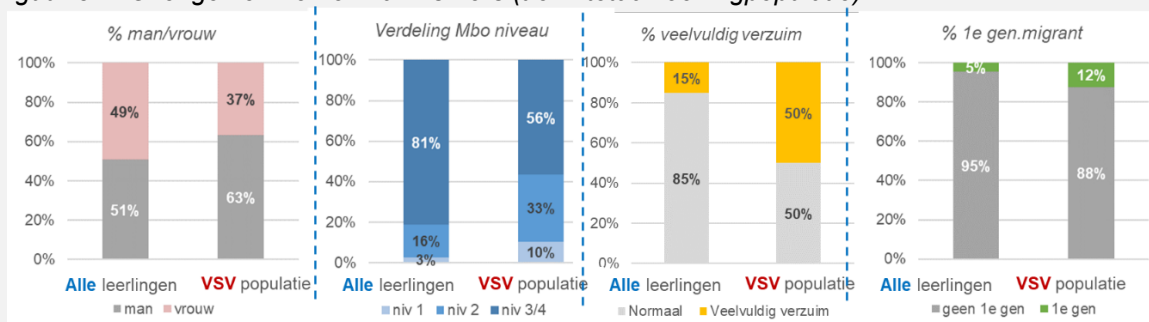

Overige kenmerken vsv-populatie¹⁶

Op basis van statistische gegevens zijn een aantal kenmerken van vsv-ers af te leiden (figuur 3.7):

- vsv-ers zijn vaker mannen: 67 procent tegenover 51 procent in de hele leerlingpopulatie;
- vsv-ers zijn vaker afkomstig van de lagere MBO-niveaus: 43 procent zat op niveau 1 of 2 tegenover 24 procent in de hele leerlingpopulatie.
- vsv-ers hebben vaker een geschiedenis van veelvuldig verzuim: 50 procent tegenover 15 procent in de hele leerlingpopulatie¹⁷.
- vsv-ers zijn vaker nieuwkomers in Nederland: 18 procent is eerste generatie migrant tegenover 5 procent in de hele leerlingpopulatie.

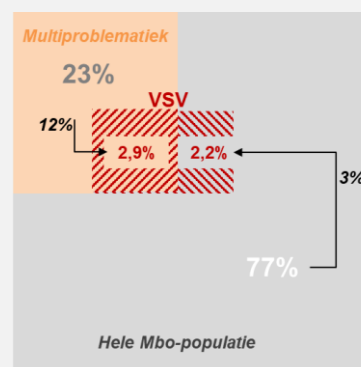
Figuur 3.7. Overige kenmerken van vsv-ers (t.o.v. totaal leerlingpopulatie)

Op basis van de statistische analyses lijkt het dus logisch om een vsv-project te richten op leerlingen die bijvoorbeeld te maken hebben met multi-problematiek. Echter, deze redenering gaat voorbij aan:

- 88 procent van de jongeren met multi-problematiek wordt geen vsv-er.
- Bijna de helft van de VSV-ers heeft géén multi-problematiek.

Een aanpak gericht op een hele doelgroep, gebaseerd op slechts één signaal dat een statische verband heeft met uitval, is dus enerzijds te breed (inclusief degenen met problemen die *geen* uitvallers worden) en anderzijds te smal (exclusief de uitvallers die *niet* te maken hebben met multi-problematiek). De opgave is dan ook het vinden en selecteren van die leerlingen die daadwerkelijk dreigen uit te vallen, zoals in veel goede voorbeelden al gebeurt. Statistische kennis over uitvallers kan daarbij behulpzaam zijn maar is niet leidend.

¹⁶ Cijfers op maat voor de regio's Noord-Kennemerland / West-Friesland, maar vergelijkbaar met en toepasbaar op Nederland gemiddeld

¹⁷ Kenniscentrum Beroep Arbeidsmarkt, 'Aanpak VSV in het MBO' (2014)

3.3.2. Hoe worden de middelen verdeeld, gemonitord en geëvalueerd?

Een tweede punt van reflectie ten aanzien van het huidige programma is de manier waarop de afspraken worden gemaakt over de verdeling van de middelen. We zien in de praktijk op hoofdlijnen drie verschillende varianten:

- Een verdeling over de scholen en de gemeenten naar rato van het aantal leerlingen, inwoners of uitvallers. Partijen beslissen vervolgens zelf hoe ze deze middelen inzetten.
- Een verdeling naar (meestal 3 tot 5) programmalijnen of doelstellingen en vervolgens naar rato over de deelnemende partijen.
- Een verdeling naar budgetten per programmalijn of doelstelling waarvoor partijen vervolgens projectaanvragen kunnen indienen die door het programmateam worden beoordeeld.

Een risico bij de eerste twee varianten - het verdelen van de middelen naar rato (al dan niet vooraf gegaan door een verdeling naar een aantal doelstellingen) - is dat hierbij het *regionale en gezamenlijke* perspectief uit beeld raakt. Iedere partij kiest immers zelf hoe de maatregelen precies vorm krijgen. De derde variant sluit het beste aan bij het uitgangspunt dat projecten die worden gefinancierd uit het programma *een aanvulling* moeten zijn op de reguliere middelen en bedoeld zijn gezamenlijk te werken aan de regionale opgaven.

Deze reflectie op het lopende programma biedt aanknopingspunten voor de inrichting van het nieuwe programma. Andere vragen die daarbij gesteld kunnen worden zijn bijvoorbeeld:

- Hoeveel projecten worden er bekostigd uit de programmamiddelen? Als dat er erg veel zijn (in sommige regio's meer dan 40) is er een groot risico op versnippering én op relatief hoge organisatorische kosten.
- Wordt er bij de start van de projecten al aandacht gegeven aan verduurzaming? Met andere woorden: hoe kunnen de projecten na afloop van de (tijdelijke) programmafinanciering worden geborgd, en regulier worden bekostigd?
- Hoe worden de projecten gemonitord en geëvalueerd? Kunnen er - op basis van de bijgehouden informatie - uitspraken worden gedaan over de kosten per deelnemer en over de *extra* effectiviteit die dit oplevert, ten opzichte van het nulalternatief (als het project niet was uitgevoerd). Zie hiervoor ook het volgende hoofdstuk.

4. Bouwstenen voor de toekomst

De laatste stap is het komen tot conclusies en het uitwerken van richtingen voor de nieuwe programmaperiode, ofwel: het formuleren van bouwstenen voor de toekomst. Dit is bij uitstek *maatwerk* per regio en een leidraad kan daar dus maar beperkt in voorzien. Desondanks kunnen we wel enkele handvatten geven om hiermee aan de slag te gaan (paragraaf 4.1). Het is belangrijk om bij de start van het nieuwe programma al na te denken over monitoring en evaluatie, zodat direct duidelijk is (ook voor projectleiders) wat er gedurende de looptijd van het programma bijgehouden moet worden. Paragraaf 4.2 gaat hier nader op in.

4.1. Van analyse naar bouwstenen

Conclusies op een rijtje

Met behulp van de vorige hoofdstukken is veel kwantitatieve en kwalitatieve informatie verzameld over de stand van zaken in de regio. De volgende tips kunnen behulpzaam zijn om op grond hiervan de belangrijkste conclusies te formuleren:

- Voor het kwantitatieve deel: formuleer in één zin per figuur wat het meeste opvalt. Hoe wijkt de regio of contactgemeente af van de benchmark? Of is het juist helemaal vergelijkbaar?
- Voor het kwalitatieve deel: neem de gespreksverslagen erbij en zet de antwoorden op de volgende vragen onder elkaar:
  - De belangrijkste opgave voor de komende periode
  - De wensen voor het nieuwe programma
- Kijk in de ingevulde aanbodschemata's waar in het aanbod witte vlekken zitten.

Het is aan te bevelen om bovenstaande stappen samen met één of meerdere collega's uit te voeren, zo verminder je de kans dat je belangrijke dingen over het hoofd ziet.

Leren van en met elkaar

Een mooie manier om de analyse een stap verder te brengen is het organiseren van een bijeenkomst met de belangrijkste stakeholders. Het is immers de bedoeling om de regio-analyse gezamenlijk met de partners in het programma uit te voeren en ook samen tot conclusies te komen. Het doel van zo'n bijeenkomst is dan ook tweeledig: het delen en duiden van de uitkomsten uit het kwantitatieve en kwalitatieve deel én het leren van elkaar. Het uitwisselen van best-practices uit de regio zelf en uit andere regio's past hier bijvoorbeeld ook in. Box 4.1 bevat op hoofdlijnen een opzet voor zo'n bijeenkomst, deze kan dienen als basis voor een verder uitgewerkt draaiboek.

Box 4.1. Opzet leerbijeenkomst (1 dagdeel, 5 tot 15 deelnemers)

1. Welkom en kennismaking (20 minuten)

Naam, organisatie, functie. Wat verwacht jij van vandaag en wat breng je mee waar anderen iets aan kunnen hebben?

2. De aanleiding van vandaag. Presentatie: uitkomsten analyse en reacties daarop (60 min)

- Uitkomsten kwantitatieve analyse, inventarisatie aanbod en opgaven en wensen uit de interviews
- Gezamenlijke duiding en trekken van conclusies

3. Leren van elkaar, best practice I (45 minuten)

- Interview van projectleider best-practice door gespreksleider, onderwerpen bijvoorbeeld:
  - Waarom gestart met dit project (probleemanalyse)
  - Voor welke doelgroep is het? En voor wie niet?
  - Tot welke effecten leidt het voor de jongeren? Hoe groot zijn deze effecten?
  - Wat zijn de belangrijke werkzame ingrediënten?
  - Waar moet je op letten als je dit breder wilt invoeren en/of wilt verduurzamen?
- Ruimte voor vragen en discussie

4. Leren van elkaar, best practice II (45 minuten)

- Interview van projectleider best-practice door gespreksleider, onderwerpen bijvoorbeeld:
  - Waarom gestart met dit project (probleemanalyse)
  - Voor welke doelgroep is het? En voor wie niet?
  - Tot welke effecten leidt het voor de jongeren? Hoe groot zijn deze effecten?
  - Wat zijn de belangrijke werkzame ingrediënten?
  - Waar moet je op letten als je dit breder wilt invoeren en/of wilt verduurzamen?
- Ruimte voor vragen en discussie

5. Hoe nu verder (30 minuten)

Bedenk voor jezelf en schrijf op:

- Wat heb je ontdekt vandaag? (2 minuten)
- Waarom is dat belangrijk? En wat zijn voor jou de 3 belangrijkste conclusies? (2 minuten)
- Wat aanbevelingen voor het nieuwe programma? (2 minuten)
- In 3 groepen uiteen en deel en bespreek dit met elkaar (10 minuten)
- Plenair: rondje: welke 3 conclusies en aanbevelingen geef jij mee voor het nieuwe programma (15 minuten)?

5. Afsluiting en dankwoord aan alle aanwezigen

Rol van het programma

Uit de regionale analyse komen aanknopingspunten voor verbetering. Voor een deel van die punten zal gelden dat ze vallen onder de **reguliere opgaven** van het onderwijs en de gemeenten. Deels kan het regionale programma daarin een initiërende, faciliterende en stimulerende rol spelen. Het **programma** is immers vooral bedoeld om te initiëren, aanjagen en tijdelijk extra te investeren. Het is belangrijk om hier een scherp onderscheid naar te maken. Daarnaast is het van belang om, al direct bij de start, aandacht te hebben voor verduurzaming op de lange termijn. Het gaat dan om de vraag of maatregelen ook breder toegepast kunnen worden en of er ook in de toekomst een vorm van (reguliere) financiering mogelijk is.

Rapportage

De resultaten van de analyse en de bijeenkomsten kunnen worden vastgelegd in een rapportage. Omwille van de leesbaarheid (ook voor bestuurders) adviseren wij om deze te splitsen in twee delen. Het eerste deel bevat de belangrijkste *conclusies* uit de analyse en *aanbevelingen of bouwstenen* voor het nieuwe programma. Meer technische onderbouwingen en gedetailleerde analyses kunnen worden verwezen naar deel II. Dit bevat een kwantitatief hoofdstuk, waarin met behulp van cijfers antwoord wordt gegeven op de vraag: waar staat de regio nu? Daarnaast is er ook een kwalitatief deel waarbij het aanbod en de uitkomsten worden uitgewerkt. Hierin staat onder meer het bestaande regionale aanbod, de sterke kanten daarvan en wat er nog beter kan, en de overlap en witte vlekken.

4.2. Monitoring en evaluatie

Hoewel monitoring en evaluatie geen onderdeel uitmaakt van de regionale analyse, is het wel belangrijk om hier bij het opstellen van het nieuwe programma al aandacht aan te besteden. Het maakt het mogelijk om een interventie te volgen en geeft sturingsinformatie en input om tussentijds bij te sturen en de manier van werken te verbeteren. Daarom geven wij daar in deze paragraaf een aantal handvatten voor. Denken vanuit maatschappelijk rendement biedt hiervoor een manier om het proces van evalueren in te richten¹⁸.

Evalueren begint al vroeg

Evalueren begint dus al bij de start van het project, door de volgende vragen te beantwoorden:

- Welk probleem of kans ligt of lag ten grondslag aan het project, m.a.w. wat gaat er mis zónder het project of de interventie? Wat gebeurt er (waarschijnlijk) als de extra investering niet plaatsvindt? Let op: dit is vaak niet hetzelfde als 'niets (doen)'. In veel gevallen zou er wel hulp of ondersteuning zijn, maar b.v. anders of later. Daarnaast volgt in het kort de doelstelling van het project. Welk doel (of doelen) dient met het project bereikt te worden? En voor welke doelgroep? Waar richt het project zich op?
- Wat houdt het project precies in? En wat is het telbare en tastbare resultaat? Dit is een korte samenvatting van de belangrijkste elementen van de nieuwe aanpak. Denk daarbij ook aan: wat is voor de betrokken jongeren het verschil met de oude (nul)situatie? Wat merken zij ervan?

---

¹⁸ LPBL, Werken aan maatschappelijk rendement, i.o.v. ministerie van BZK, 2011

Het gezamenlijk invullen van een [EffectenArena](#) is hierbij een handig hulpmiddel. In een 2 à 3 uur durende bijeenkomst worden de relaties tussen investeringen, maatregelen en effecten gezamenlijk uitgedacht en opgetekend op een A2-vel: de Arena. De ingevulde Arena is de basis voor de beleidstheorie: hoe brengt het project bepaalde effecten teweeg? Klopt de redenering, zijn de verwachte causale verbanden reëel? En zijn er studies die de effecten bevestigen of ontkrachten? Het uitgewerkte effectenschema (de beleidstheorie) biedt niet alleen een frisse blik op het voorgenomen project, maar kan ook dienen als basis voor het bepalen van de benodigde indicatoren voor monitoring.

Monitoren

Een goede monitor sluit dus aan bij de beleidstheorie en bevat informatie over input, werkwijze (throughput), output en bereikt effect. Voor aanpakken gericht op het voorkomen van schooluitval en kwetsbare jongeren kan daarbij concreet worden gedacht aan onder meer:

- **Kosten:** Wat zijn de kosten per jaar? Waar wordt dit extra geld aan besteed, bijvoorbeeld extra capaciteit, ruimte, ... Zijn er nog extra kosten gemaakt door andere partijen? Bijvoorbeeld voor extra ondersteuning of zorg? Welk deel wordt bekostigd door het programma? Wie zijn de andere financiers?
- **Bereik en doelgroep:** Hoeveel jongeren hebben deelgenomen aan het project, wat was de gemiddelde duur (in maanden) van deelname en welke doelgroep(en) zijn bereikt? Zie de box hieronder voor tips om dit te registreren.
- **Effectiviteit:** Hoe groot zijn de effecten van de interventie? Bijvoorbeeld: hoeveel jongeren zijn na afloop weer terug naar school, hebben een startkwalificatie gehaald of zijn aan het werk? Dit zijn de *bruto*-effecten. Het is belangrijk om ook een inschatting te maken van het *netto*-effect. Dit is het extra effect ten opzichte van het zogeheten nulalternatief, het resultaat in de situatie *z*ónder extra interventie. Met andere woorden: welk deel van de resultaten is ook daadwerkelijk toe te schrijven aan het project? Immers, ook zonder interventie was een deel van de jongeren weer naar school of aan het werk gegaan. Om dit te bepalen kunnen de resultaten van het project worden afgezet tegen bijvoorbeeld een groep vergelijkbare jongeren die géén interventie hadden (controlegroep), worden vergeleken met het verleden (toen er nog geen interventie was) of worden afgezet tegen kengetallen voor vergelijkbare groepen. Een andere optie is om (steekproefsgewijs) per jongere een inschatting te maken van het nulalternatief: wat zou er anders zijn gebeurd.

Vaak is er weinig bekend over wat de effecten zijn op de lange(re) termijn, omdat onbekend is waar jongeren na verloop van tijd zitten, terwijl dit wel relevant is om uitspraken te kunnen doen over de effectiviteit. We adviseren dan ook om gezamenlijk (onderwijs, doorstroompunt en Werk & Inkomen) te volgen wat de situatie is na verloop van tijd van de deelnemers aan de projecten uit het programma.

Box: Monitoren van deelnemers

Voor het bepalen van de effectiviteit van de interventie is het van belang om een goede inschatting te maken van de *doelgroep*. Dit bepaalt immers de kans op (maatschappelijke) uitval in het nulalternatief (de situatie zonder interventie). Daarom is van belang om te weten: wat zijn de kenmerken van de leerlingen in een interventie en wat is dus hun kans op uitval zónder de interventie. Een goede manier om hier zicht op te krijgen is om per deelnemer een aantal basisgegevens bij te houden. Dit is niet ingewikkeld en kan in een eenvoudig registratiebestand. Een Excellijstje is al voldoende.

- Algemene informatie over de jongere (leeftijd, geslacht, huidig opleidingsniveau, type gezin of thuissituatie)
- Situatie van de jongere bij aanvang van het traject: hulpvraag, lopende zorg en ondersteuning en problemen per leefgebied. De indeling van de [zelfredzaamheidsmatrix](#) is hierbij zeer bruikbaar. Voor vsv-aanpakken kan nog worden gekozen voor een doelgroepindeling zoals benoemd het vorige hoofdstuk: 1. 'Gemiddelde' leerling; 2. Leerling met verhoogd risico op uitval o.b.v. statistiek 3. Leerlingen die op punt staan om uit te vallen (o.b.v. signaleren mentor of zorgcoördinator) of 4. Jongeren die al zijn uitgevallen.
- Situatie van de jongere direct na afloop van het traject (afgerond of niet? Terug naar school of aan het werk? In zorg? Inactief?)
- Situatie van de jongere na verloop van tijd (op school? Gediplomeerd? Zo ja, op welk niveau? Aan het werk? In zorg? Inactief?)

Evalueren

De gegevens uit de monitor bieden een geobjectiverde basis voor een evaluatie. Ze kunnen worden gebruikt om kosten per deelnemer te berekenen en deze ook eens tussen projecten onderling te vergelijken. Daarnaast kunnen er analyses worden gemaakt van de doelgroepen: voor welke jongeren was het project? En hoe verschillen projecten daarin? Tot slot is het ook mogelijk om de effectiviteit in kaart te brengen: waar zitten leerlingen na verloop van tijd en is er een inschatting te maken van in hoeverre dit toe te schrijven is aan de interventie?

De belangrijkste meerwaarde van deze manier van evalueren is *het gesprek* dat op basis hiervan kan worden gevoerd. Projecten worden onderling vergelijkbaar en de analyses bieden inzicht in sleutels tot effectiviteit, randvoorwaarden voor succes en de mogelijkheden tot optimaliseren. Zodat de middelen daar kunnen worden ingezet waar ze het meeste impact hebben.

-0-0-0-

Bijlage 1. Toelichting selectie benchmark

De beschrijving is voor regio's, maar geldt ook voor gemeenten.

1. Selectiecriteria voor vergelijkbare regio's

Algemeen

Om werkelijk inzicht te krijgen in de doorstroom, uitval en arbeidsdeelname van jongeren in een regio (is het veel of misschien juist weinig?) dient deze te worden gezien *in relatie tot* de bevolkingssamenstelling. Uit onderzoek blijkt immers dat er een correlatie tussen de bevolkingssamenstelling in een regio en het aantal jongeren dat uitvalt of in anderszins extra ondersteuning nodig heeft¹⁹. Een goede manier om dat inzicht te krijgen is benchmarken met *vergelijkbare* regio's. Een goede benchmark start dus met een goede selectie van referentieregio's. Op die manier wordt voorkomen dat verschillen in uitval worden verklaard door verschillen in bijvoorbeeld samenstelling van de bevolking of andere specifieke regiokenmerken die samenhangen met uitval.

De selectie van referentieregio's dient te gebeuren aan de hand van indicatoren, die:

- Een logische en bewezen samenhang hebben met schooluitval;
- Eenvoudig en uitlegbaar zijn en beperkt in aantal;
- Onafhankelijk zijn van vsv-maatregelen (met andere woorden: min of meer 'gegeven' zijn).

Eerste selectie

Om een beeld te krijgen van indicatoren die aan bovenstaande criteria voldoen hebben we gekeken naar het recente onderzoek van het CBS in het kader van het nieuwe verdeelmodel voor vsv-middelen. Daarvoor golden immers dezelfde criteria. Het CBS heeft op basis van microdata voor zowel het VO als het MBO geschat welke kenmerken (*op persoonsniveau*) de kans op schooluitval het beste voorspellen. Voor het MBO resulteerden 12 indicatoren in vier categorieën²⁰. Deze zijn weergegeven in onderstaande tabel²¹.

Tabel B1.1. Geselecteerde kenmerken uitval in het MBO

Sociaal-demografisch	Aanwezigheid problematiek	Onderwijs	Omgevingskenmerk
- Geslacht	- Verdachte van misdrijf	- Mbo-niveau	- Stedelijkheid buurt
- Leeftijd	- Problematische schulden	- Leerweg	
- Ouderlijke structuur	- Psychosociale problemen	- Onderwijsrichting	
- Opleidingsniveau moeder			
- Welvaart huishouden			

Bron: CBS, verkenning alternatief verdeelmodel voor voortijdig schoolverlaten

¹⁹ Zie onder meer SCP - 'gestruikeld voor de start', CBS – relatie multiproblematiek en schooluitval, CPB – voortijdig schoolverlaten in Nederland

²⁰ Deze vier categorieën komen sterk overeen met de resultaten uit eerder onderzoek van het SCP naar verklarende factoren voor schooluitval. Zie 'Gestruikeld voor de start'

²¹ Het model voor het VO kent vergelijkbare, maar net iets afwijkende, indicatoren. Omdat veruit het grootste deel van de vsv-ers (circa 85%) uitvalt in het MBO beperken we ons tot dit model.

De kenmerken in het verdeelmodel geven een eerste richting voor welke indicatoren mogelijk bruikbaar zijn als selectiecriteria voor referentiegemeenten. De kenmerken uit het model zijn echter zelf niet toepasbaar:

- Het CBS-model is op persoonsniveau geschat en de selectiecriteria voor referentieregio's moeten op gemeentelijk en/of regioniveau beschikbaar én voldoende onderscheidend zijn.
- De uitval per onderwijsniveau is één van de indicatoren waarop regio's worden vergeleken en dus niet geschikt als selectie criterium vooraf.
- Het aantal selectiecriteria is bij voorkeur beperkt tot drie of vier, eenvoudig te bewerken in een Excel-tool en beschikbaar in openbare bronnen, zoals CBS-statline.

Op basis van het bovenstaande komen de volgende selectiecriteria en bijbehorende indicatoren naar boven voor verder onderzoek:

- *Sociaal-economische kwetsbaarheid van de bevolking*, met als mogelijke indicatoren SES-WOA en/of aandeel minima-huishoudens.
- *Stedelijkheid van de omgeving*, met als mogelijke indicatoren omgevingsadressendichtheid en/of bevolkingsdichtheid.
- Hier is door ons nog een derde maat aan toegevoegd, namelijk *spreiding binnen de regio*, met als mogelijke indicatoren het aandeel jongeren dat in de contactgemeente woont en/of het aantal gemeenten in de regio. Dit omdat het een indicator is voor de (bestuurlijke) complexiteit van (het implementeren van) de aanpak in de regio.

In het onderstaande werken we dit verder uit.

Sociaal-economische kwetsbaarheid van de bevolking

Er zijn twee indicatoren die in aanmerking komen als maat voor de sociaal-economische kwetsbaarheid van de bevolking in de regio. In de eerste plaats is dat de SES-score²². Dit is een indicator die door het CBS is ontwikkeld en die aangeeft hoe de gemiddelde sociaal economische status van de bevolking in een gebied zich verhoudt tot andere gebieden. De gemiddelde score in Nederland is (per definitie) 0. Bij een hogere score zijn de inwoners welvarender en/of hoger opgeleid en/of langduriger aan het werk en bij een lagere score andersom. De SES-score is bedoeld als indicator voor sociaal-economische kwetsbaarheid, maar heeft als nadeel dat de achterliggende methodiek complex is en dat de scores zelf lastig zijn om mee te rekenen in een Excel-tool.

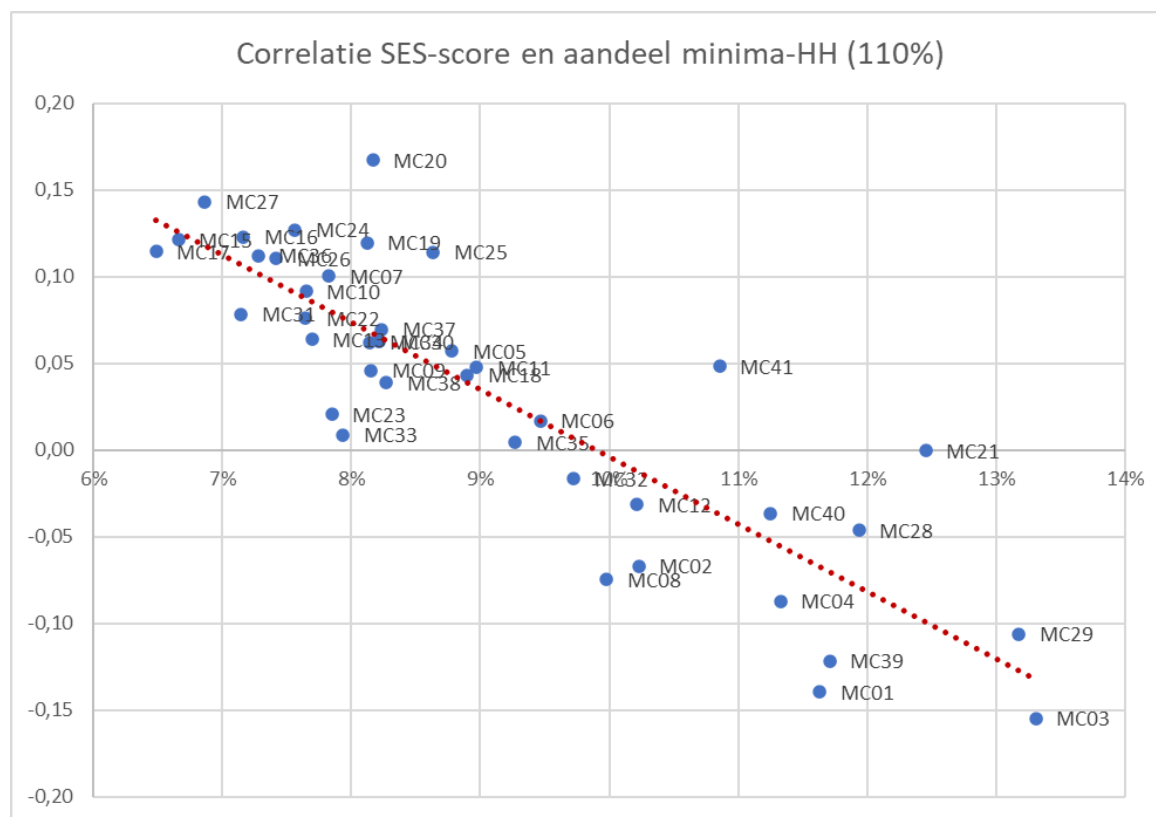
Een alternatief is het aandeel minima-huishoudens (tot 110%) in een regio. Het voordeel van deze indicator ten opzichte van de SES-score is dat hij eenvoudig uit te leggen én eenvoudig te gebruiken is. De vraag die daarbij opkomt is of deze indicator de sociaal-economische kwetsbaarheid van de bevolking voldoende weergeeft. Om dat te kunnen beoordelen hebben we gekeken naar de correlatie tussen de SES-score per regio en het aandeel minima-huishoudens. Dit is weergegeven in onderstaand figuur.

---

²² Voluit is dit de SES-WOA score, een verhoudingsgetal (o.b.v. een Multiple Correspondentie Analyse, zie de uitleg van het [CBS](#)) gebaseerd op Welvaart, Opleiding en Arbeidsverleden van de inwoners in het gebied. Deze SES-score is de opvolger van de SES-score zoals die werd berekend door het SCP.

Figuur B1.2. Correlatie SES-score en aandeel minima-huishoudens per doorstroompuntregio

Bron: CBS, bewerking LPBL

De figuur laat duidelijk zien dat er een correlatie is: hoe hoger de SES-score, hoe lager het aandeel minima-huishoudens. Uit de statistische analyse blijkt dan ook dat de correlatie 0,86 is, ofwel zeer hoog. Omdat het aandeel minima-huishoudens eenvoudiger is uit te leggen en makkelijker om mee te rekenen, verkiezen we deze (boven de SES-score) als één van de criteria om referentiegebieden te selecteren.

Stedelijkheid

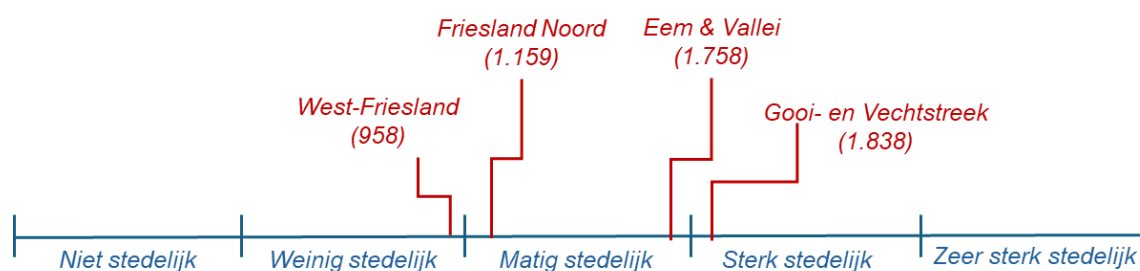
Uit het CBS-onderzoek naar het verdeelmodel voor vsv-middelen blijkt dat stedelijkheid samenhangt met uitval. Een mogelijke verklaring hiervoor is de probleemcumulatie waarvan in stedelijke gebieden vaker sprake is (SCP). Daarnaast wordt de extra afleiding die een stedelijke omgeving biedt genoemd (CBS). Ook voor de stedelijkheid van een gebied zijn er meerdere mogelijke indicatoren. We onderzoeken de categorieën van het CBS, de omgevingsadressendichtheid (OAD) en de bevolkingsdichtheid op hun geschiktheid als criterium voor het selecteren van referentieregio's.

Een veelgebruikte indicator is de mate van stedelijkheid van het CBS – verdeeld in vijf categorieën. Dit is een maatstaf voor de omvang van menselijke activiteiten in een gebied. De vijf categorieën (zeer sterk stedelijk, sterk stedelijk, matig stedelijk, weinig stedelijk en niet stedelijk) zijn gebaseerd op de gemiddelde omgevingsadressendichtheid (OAD) in een gebied, ofwel: het aantal adressen binnen een cirkel met een straal van één kilometer rondom een adres.

Het nadeel van deze indeling is dat er 'harde' grenzen worden getrokken tussen de vijf categorieën. Zo vallen Eem & Vallei (met een gewogen OAD van 1.758²³) en Friesland Noord (OAD 1.159) allebei in de categorie 'matig stedelijk'. Echter, Eem & Vallei lijkt qua stedelijkheid meer op Gooi- en Vechtstreek (OAD van 1.838, categorie sterk stedelijk). Friesland Noord lijkt juist meer op West-Friesland (OAD van 958, categorie weinig stedelijk). Door de grenzen vallen gebieden die sterk op elkaar lijken dus in verschillende categorieën, zie de figuur hieronder. Kortom: voor het selecteren van referentieregio's die zo goed mogelijk vergelijkbaar zijn kunnen we beter werken met een *directe* indicator dan met een indicator die gebieden categoriseert²⁴.

Figuur B1.3. Stedelijkheid: categorie versus (gewogen) OAD

Bron: CBS, bewerking LPBL

De OAD is, zoals gezegd, een maat voor de dichtheid van menselijke activiteiten in een gebied. Door de manier waarop deze wordt berekend, heeft bijvoorbeeld ook een industrieterrein een relatief hoge OAD, terwijl er nauwelijks mensen wonen. De theoretische samenhang met vsv (o.b.v. probleemcumulatie of meer afleiding, zie hierboven) verdwijnt in dat geval. We hebben daarom ook gekeken naar een alternatief, namelijk de gemiddelde bevolkingsdichtheid. Deze laatste is niet zozeer een indicator voor menselijke activiteit in een gebied, maar wel voor de dichtheid van *wonen* in een gebied. Deze twee zijn door ons nader onderzocht op hun bruikbaarheid als selectiecriteria.

Onderstaand figuur toont de correlatie tussen bevolkingsdichtheid en gewogen OAD per doorstroompuntregio²⁵. Duidelijk is dat er sprake is van grote samenhang. Een statische analyse bevestigt dat: de correlatie is 0,9. De grafiek geeft ook inzicht in de verschillen tussen de beide indicatoren: regio 29 (Rijnmond) scoort relatief hoog op OAD en wat lager op bevolkingsdichtheid. Dit is waarschijnlijk terug te voeren op de haven. Ook regio 24 (Noord-Kennemerland) heeft een hoge OAD, terwijl de bevolkingsdichtheid niet zo hoog is. Met andere woorden: er is weliswaar veel bebouwing en activiteit, maar mensen wonen veel minder dicht op elkaar dan in een sterk stedelijk gebied.

Op basis van het bovenstaande kiezen we bevolkingsdichtheid als criterium voor de selectie van referentieregio's. Het is een *directe* indicator (en werkt dus beter dan categorieën) en sluit beter aan bij de beleidstheorie dan de OAD (dichtheid van wonen versus dichtheid van adressen).

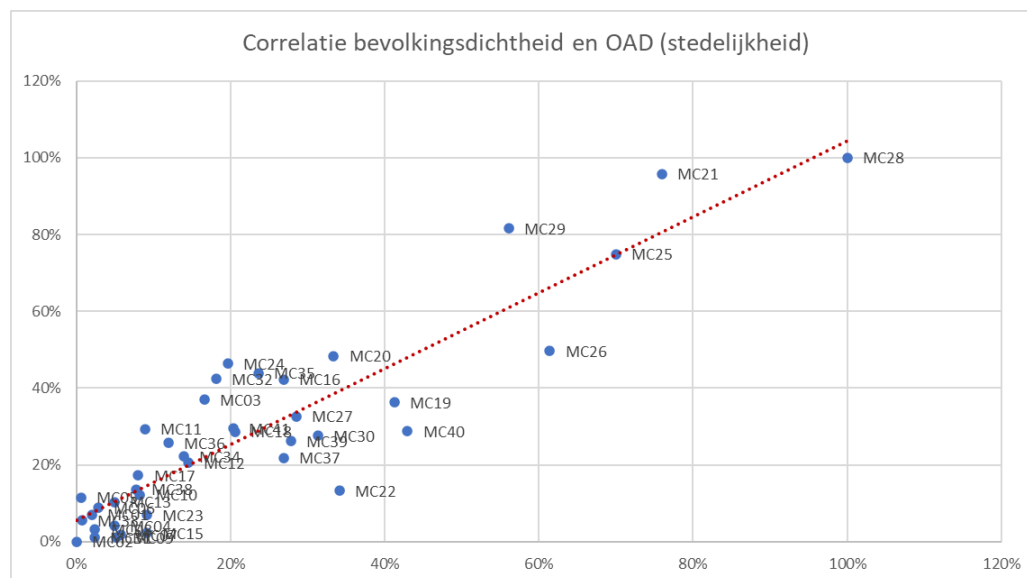
²³ We maken hierbij gebruik van een gewogen OAD voor de regio. Dat wil zeggen dat de OAD per gemeente is gewogen met het aantal huishoudens in de gemeente om te komen tot een OAD voor de regio. Er is gekozen voor huishoudens als weegfactor omdat het immers gaat om hoeveel mensen wonen in een meer of minder verstedelijkt gebied.

²⁴ Bijkomend (methodologisch) probleem is dat categorisering o.b.v. de gewogen OAD niet tot dezelfde uitkomsten leidt als de categorisering van het CBS.

²⁵ Daarbij zijn beide indicatoren geschaald op 0 tot 100%

Figuur B1.4. Correlatie bevolkingsdichtheid en OAD per doorstroompuntregio

Bron: CBS, bewerking LPBL

Spreiding

De 40 doorstroompuntregio's in Nederland verschillen in organisatorische complexiteit. Benchmarks met regio's die ook in dat opzicht vergelijkbaar zijn vergroot de zeggingskracht van de resultaten. We hebben daarom een derde selectiecriteria toegevoegd, dat de spreiding en complexiteit van de regio weergeeft. Hiervoor hebben we zelf een indicator ontwikkeld: namelijk het aandeel huishoudens dat in de contactgemeente woont. Immers: hoe meer verspreid over de regio, hoe meer (bestuurlijk en ambtelijk) overleg nodig is over de aanpak van schooluitval en de ondersteuning van kwetsbare jongeren.

2. Selecteren van regio's

In voorgaande paragraaf is beschreven dat we voor het selecteren van vergelijkbare regio's gebruik maken van drie criteria:

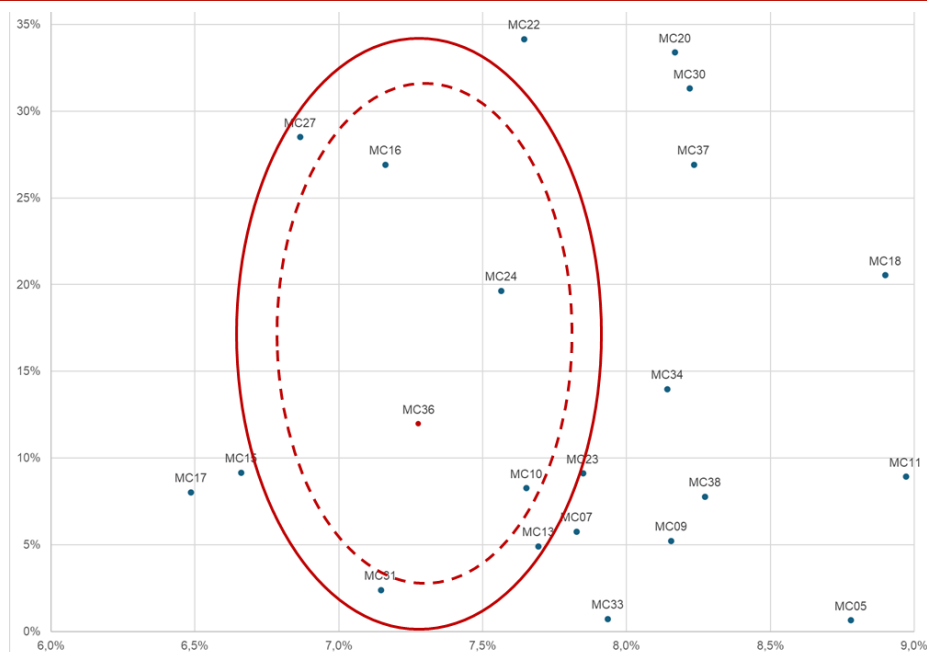
4. Het aandeel minima-huishoudens (als percentage van het totaal aantal huishoudens);
5. De bevolkingsdichtheid van de regio (geschaald op 0 tot 100%);
6. Het aandeel huishoudens dat in de contactgemeente woont.

Onderstaand figuur toont een plot van de doorstroompuntregio's op basis van het aandeel minima-huishoudens en de bevolkingsdichtheid. Regio's die in de figuur dicht bij elkaar liggen zijn vergelijkbaar met elkaar. Door in de figuur een cirkel te trekken om een regio wordt duidelijk welke regio's het meest vergelijkbaar zijn, dit zijn de referentieregio's. Een kleinere cirkel levert minder regio's op, die heel goed vergelijkbaar zijn. Een grotere cirkel leidt tot meer regio's, die echter iets minder vergelijkbaar zijn.

In onderstaand figuur is dit toegepast voor regio 36: Noordoost Brabant.

Figuur B1.5. Doorstroompunten naar minima-huishoudens (x-as) en bevolkingsdichtheid (y-as)

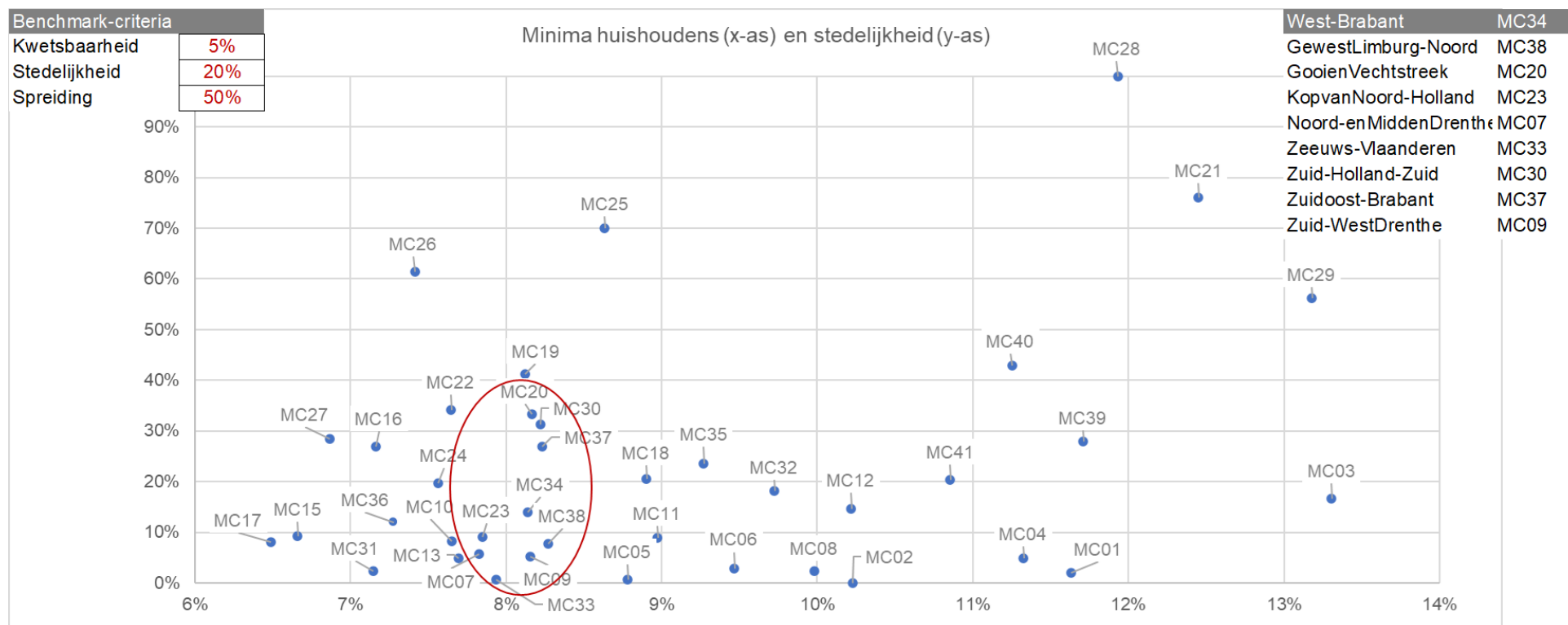
Bron: CBS, bewerking LPBL

Als er een kleinere cirkel rond regio 36 wordt getrokken dan worden er drie regio's opgenomen in de benchmarkselectie, namelijk regio 24 (Noord-Kennemerland), 10 (IJssel-Vecht) en 16 (Eem en Vallei). Als de cirkel groter wordt door de selectiecriteria ruimer in te stellen dan vallen ook de regio's 31 (Oosterschelde Regio), 13 (Achterhoek) en 24 (Noord-Kennemerland) erbij. De Excel-tool werkt volgens dit principe.

Op de pagina's hierna volgen vier uitgewerkte voorbeelden.

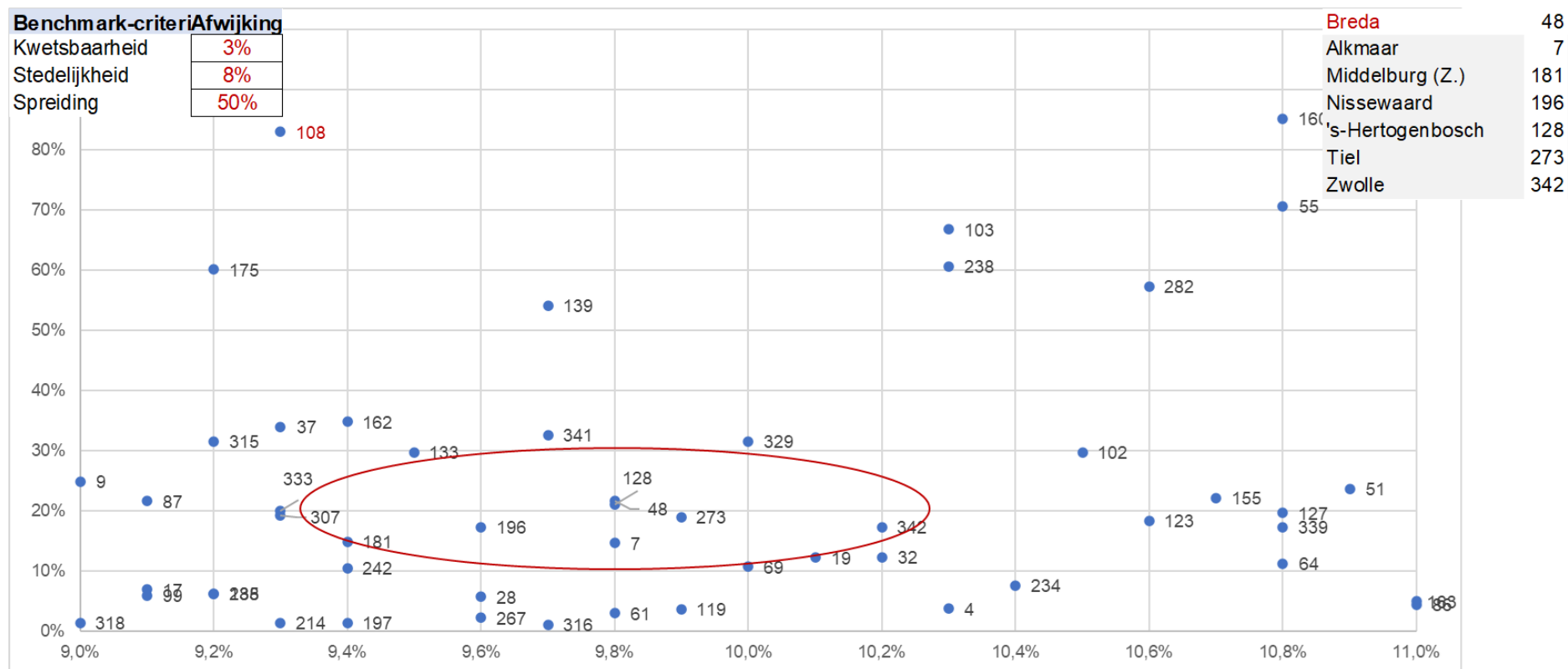

Voorbeeld 1a. Benchmarkselectie West-Brabant

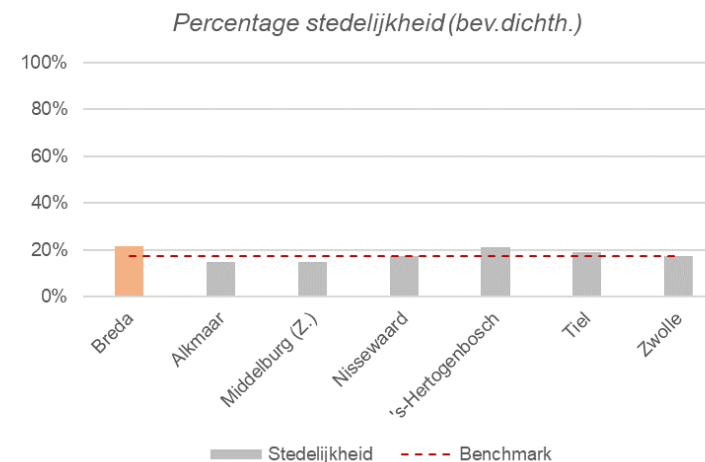
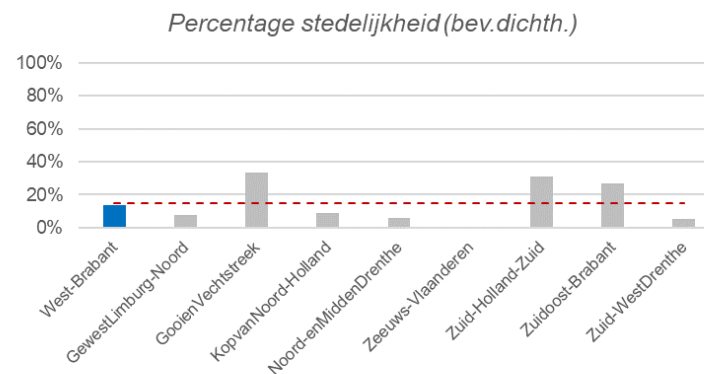
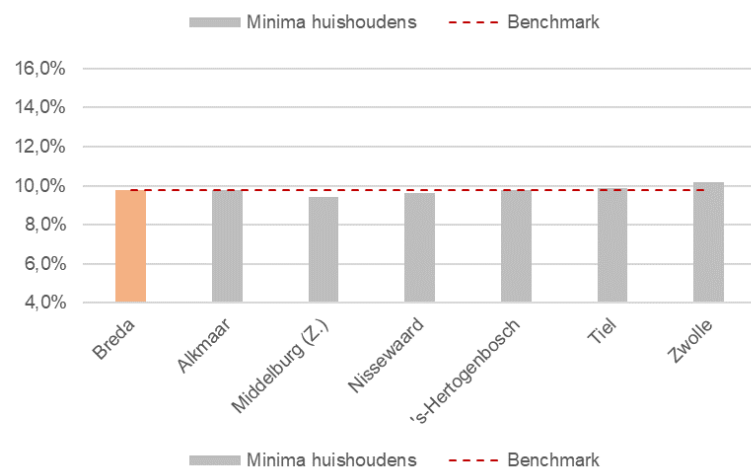
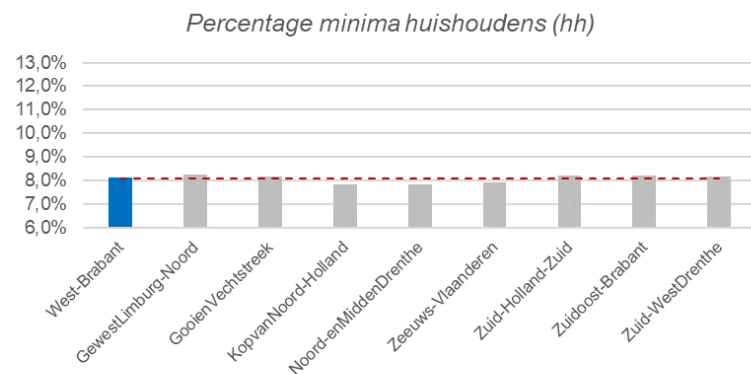

Voorbeeld 1b. Benchmarkselectie Breda

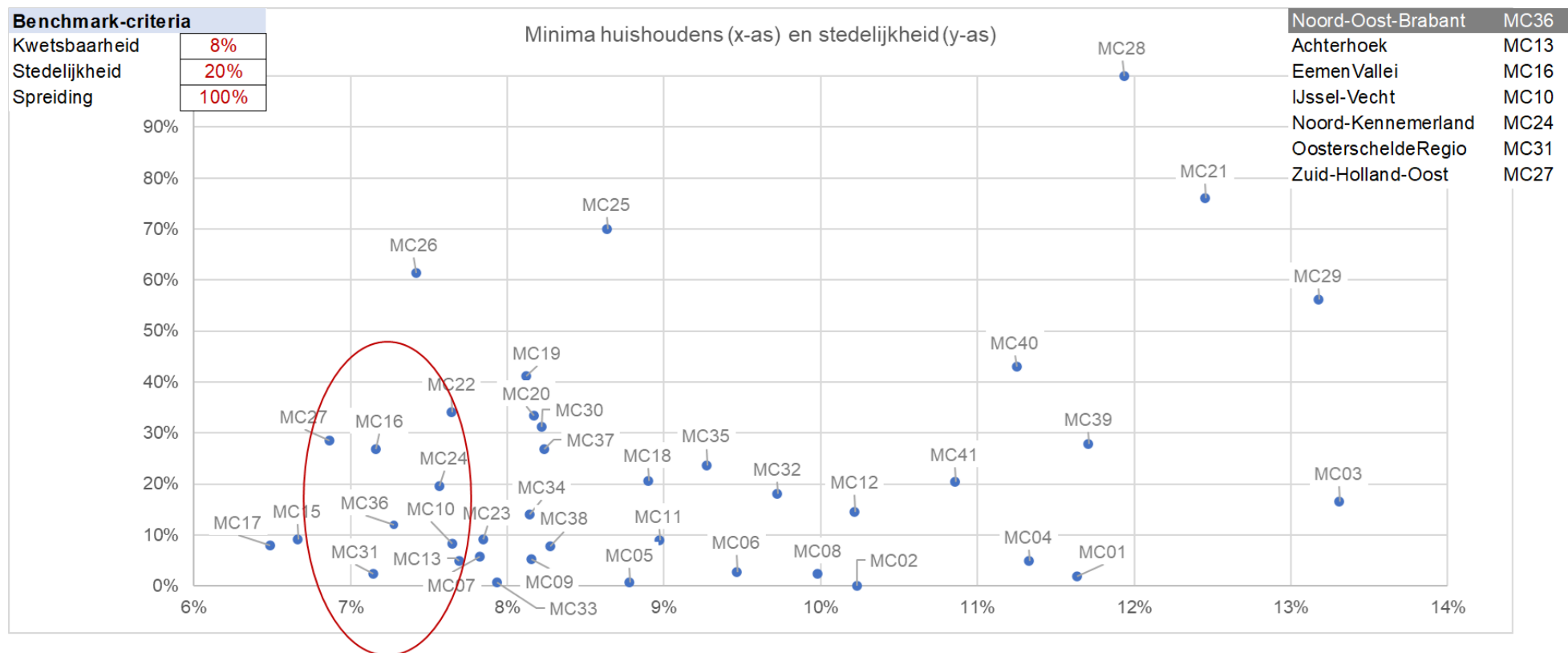

Voorbeeld 1c. Overzicht benchmarkselectie West-Brabant

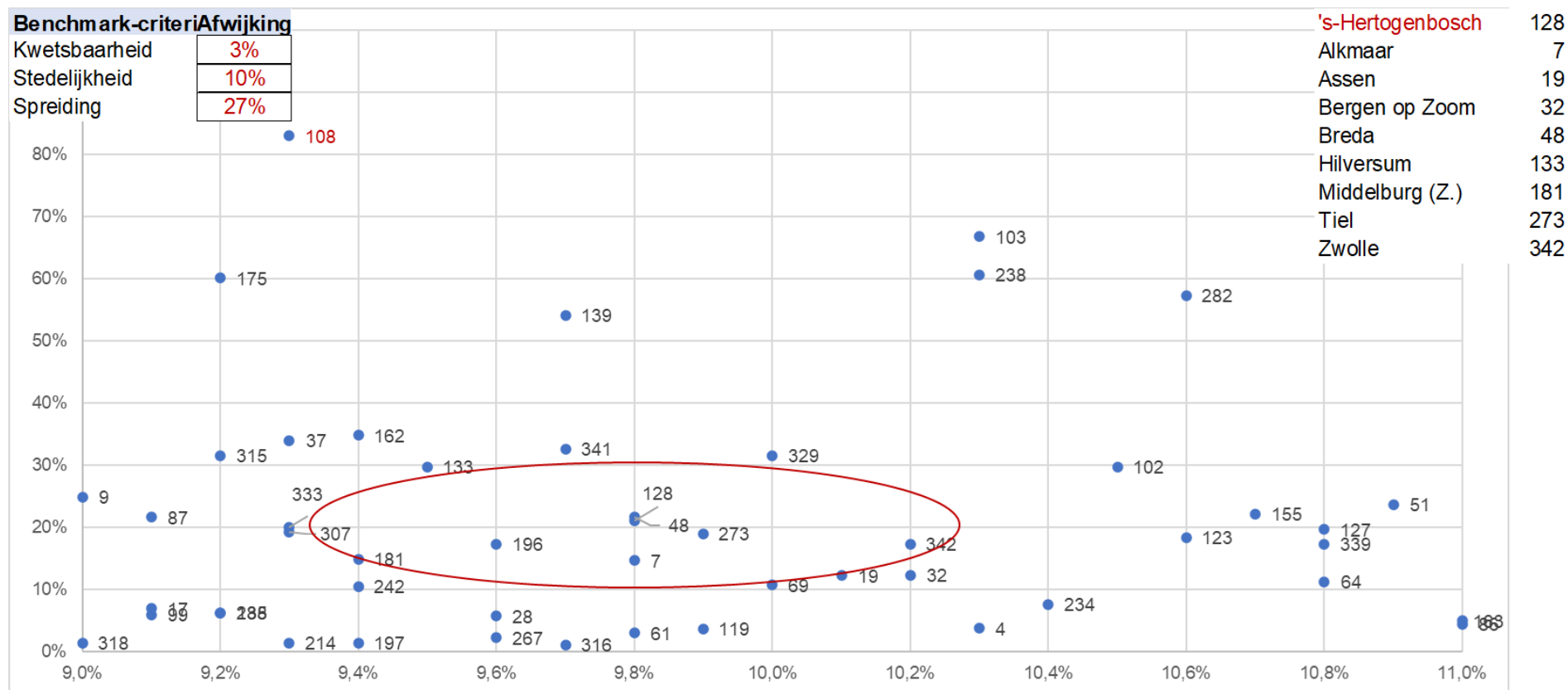

Voorbeeld 2a. Benchmarkselectie Noordoost Brabant

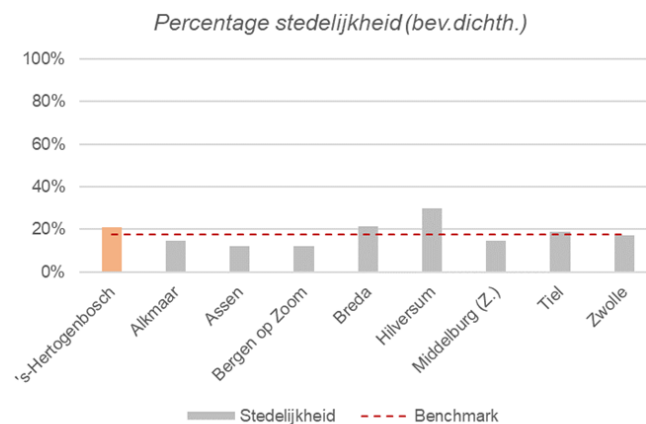
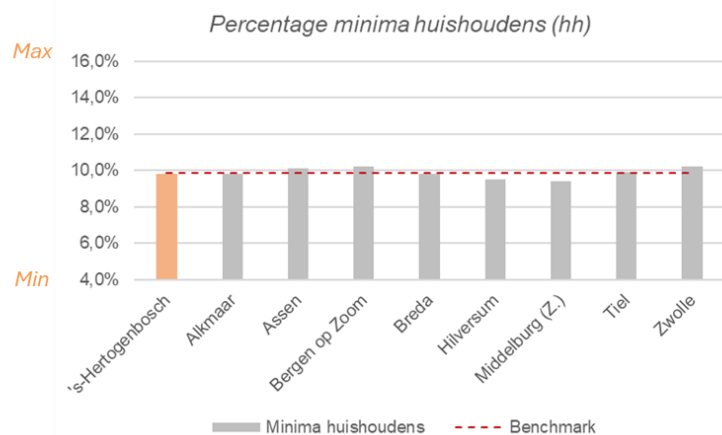
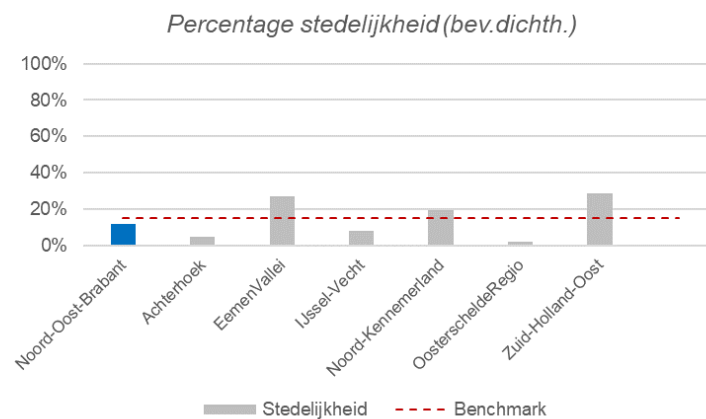
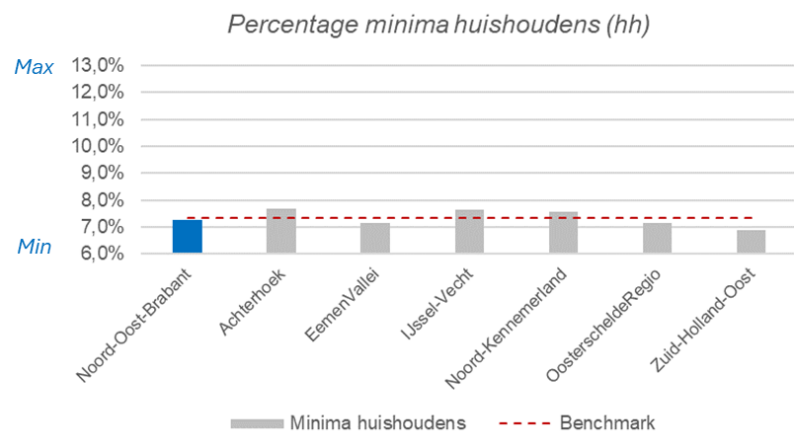

Voorbeeld 2b. Benchmarkselectie 's-Hertogenbosch

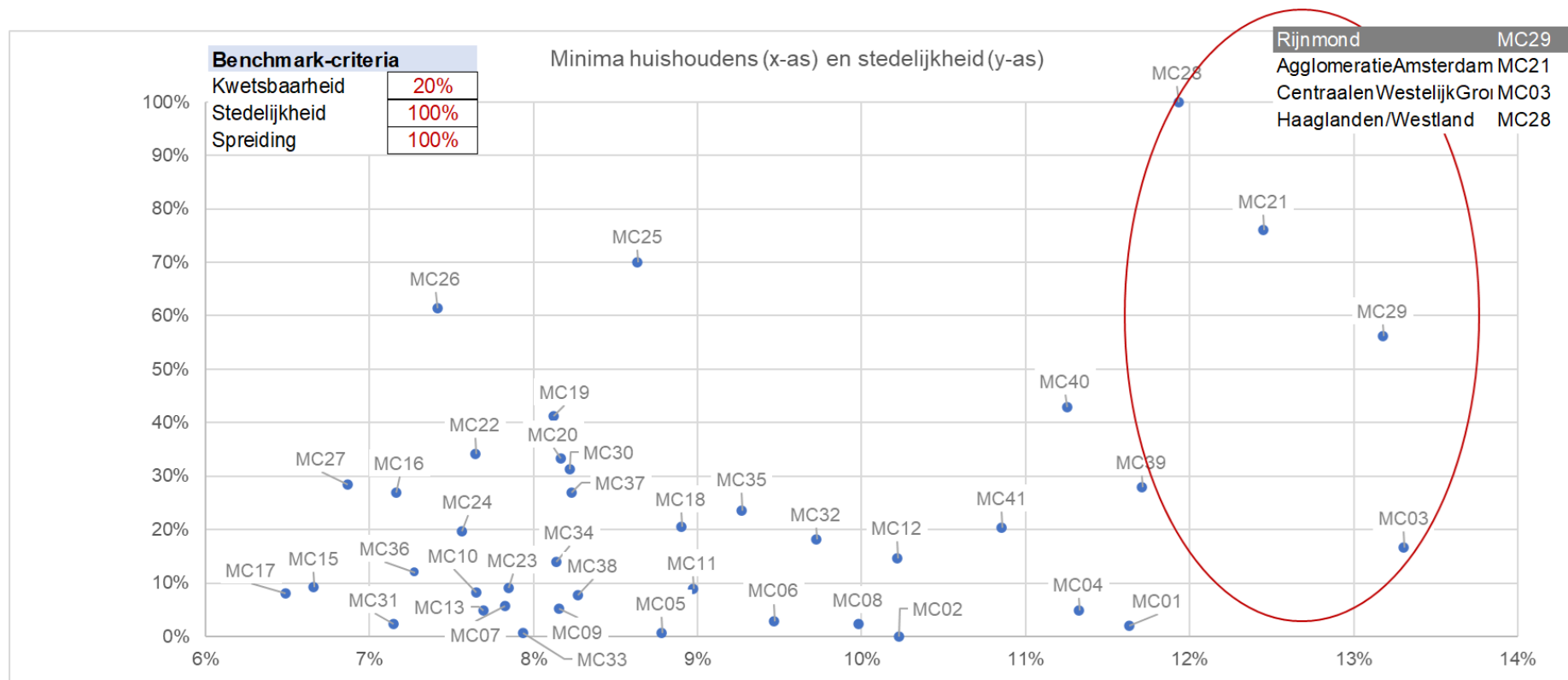

Voorbeeld 2c. Overzicht benchmarkselectie Noordoost Brabant

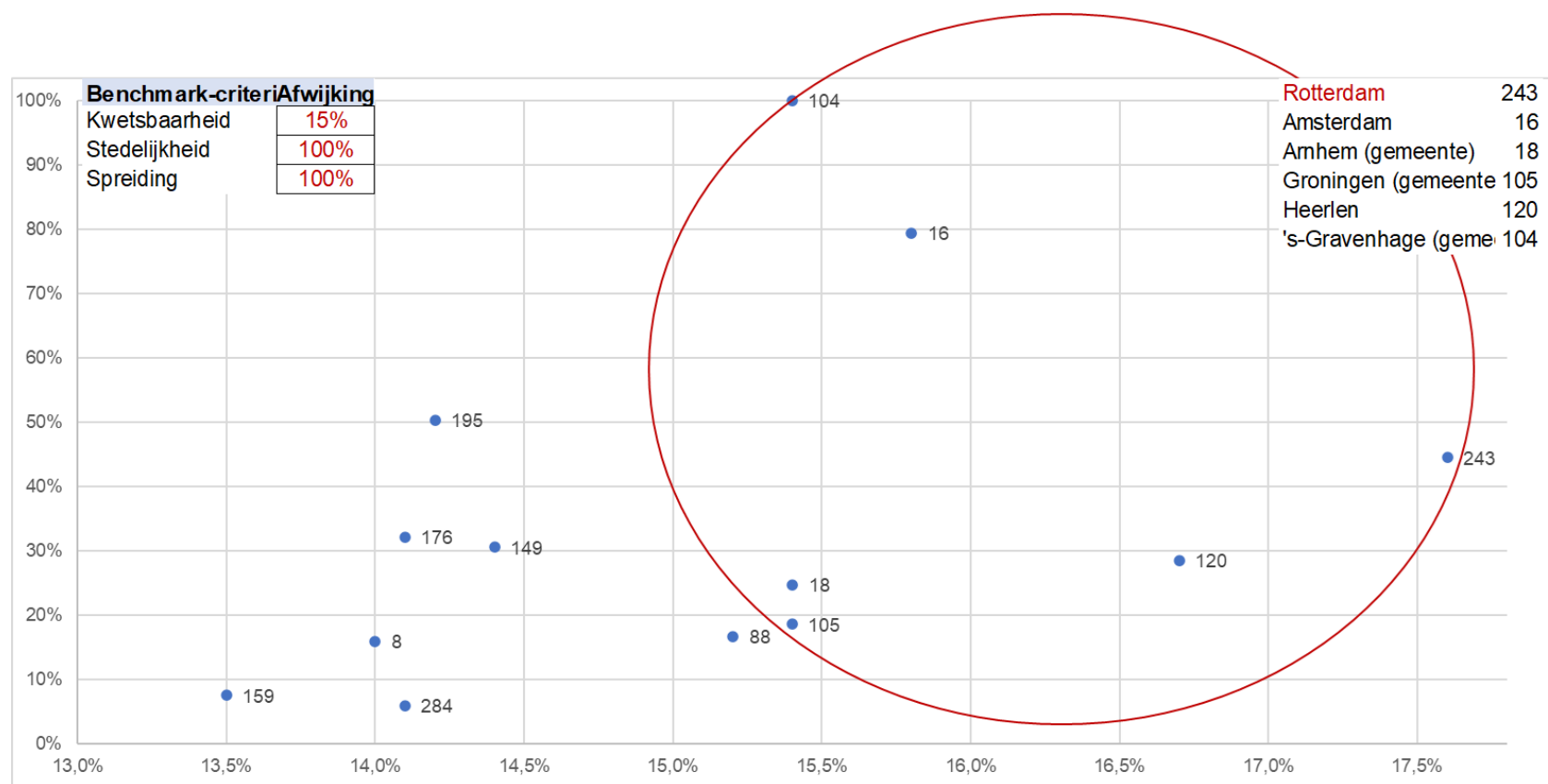

Voorbeeld 3a. Benchmarkselectie Rijnmond

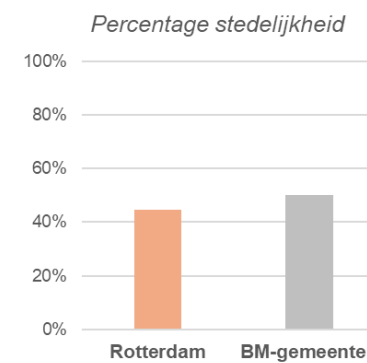
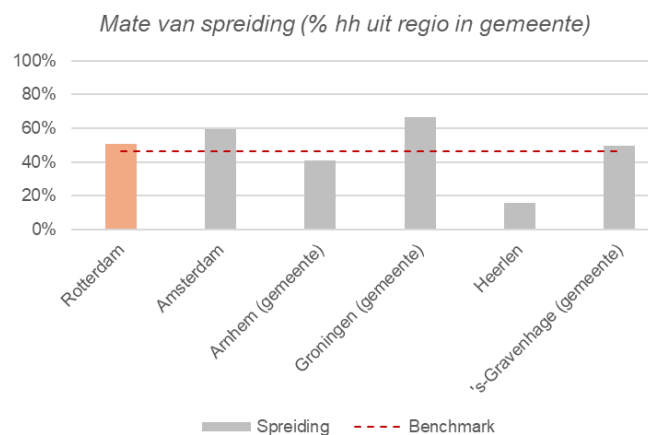
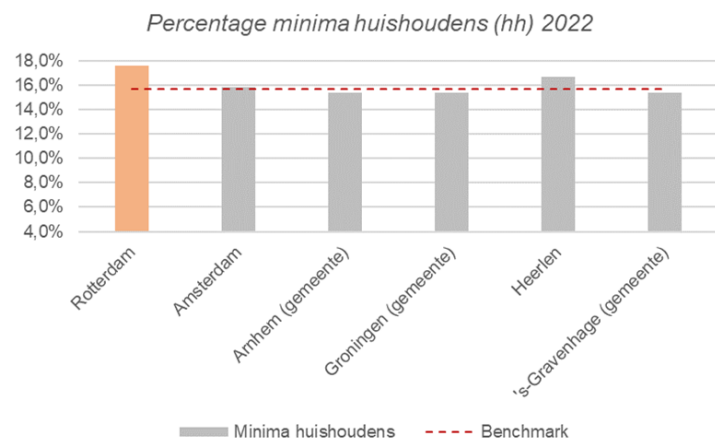
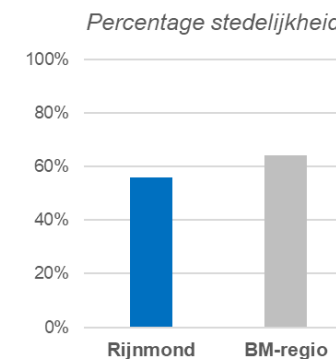
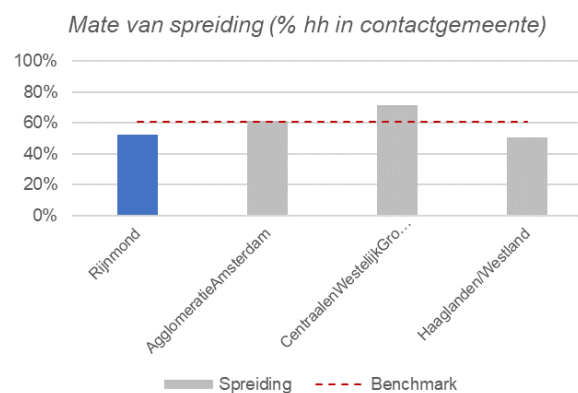
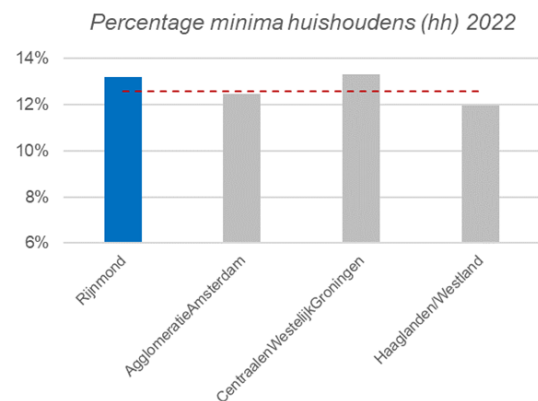

Voorbeeld 3b. Benchmarkselectie Rotterdam

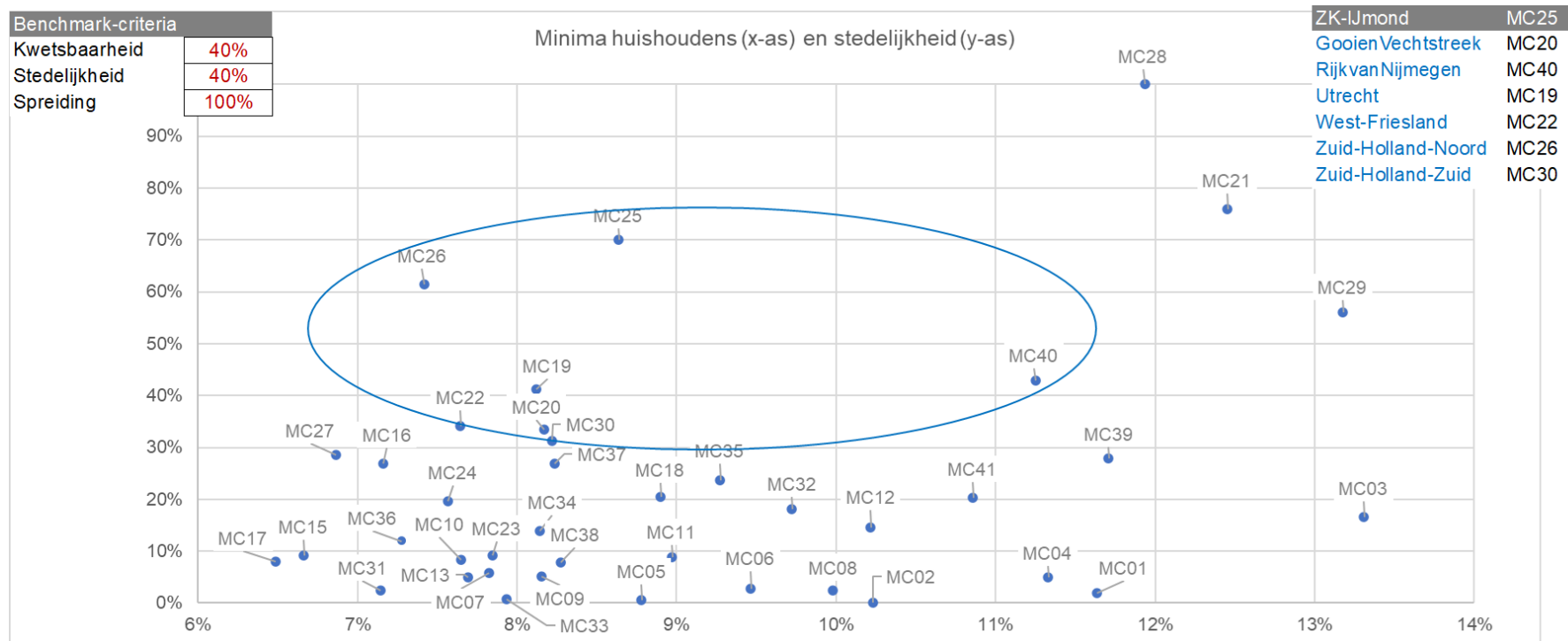

Voorbeeld 3c. Overzicht benchmarkselectie Rijnmond

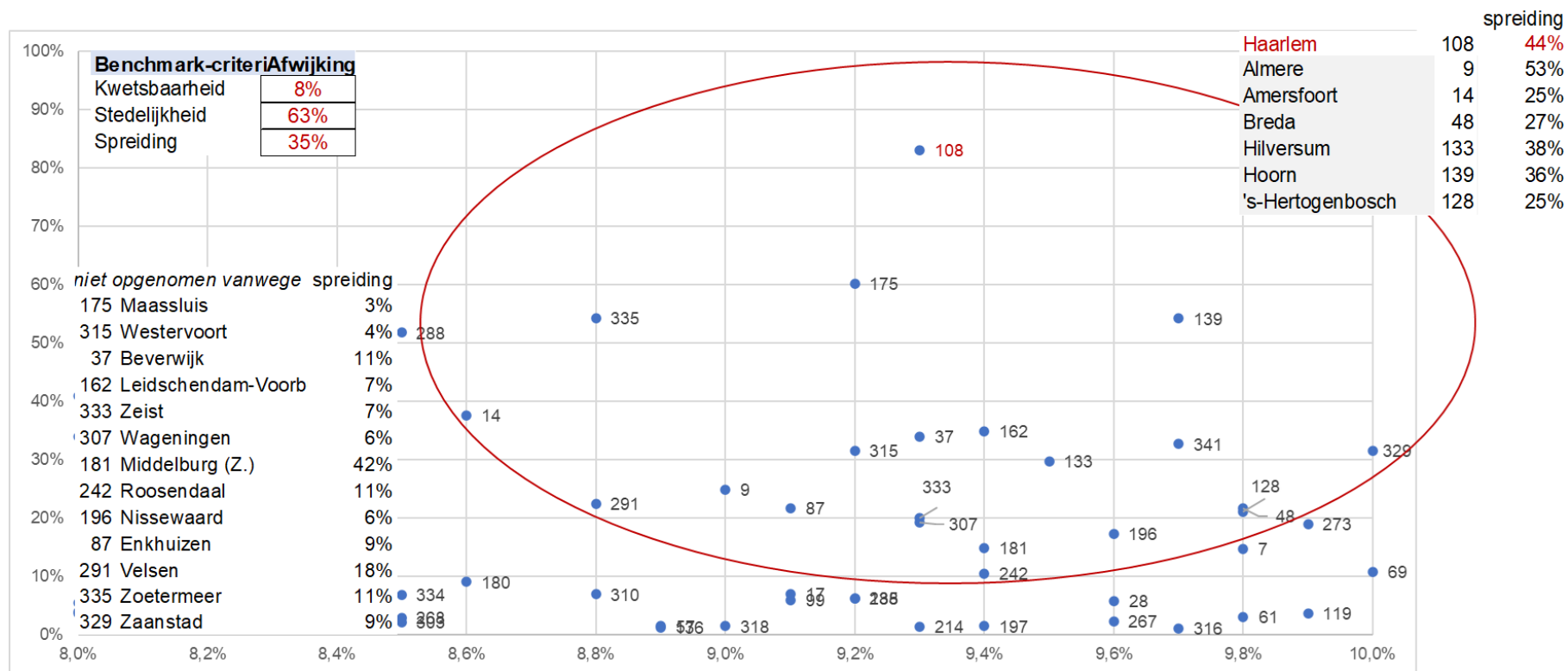

Voorbeeld 4a. Benchmarkselectie Zuid-Kennemerland en IJmond

Voorbeeld 4b. Benchmarkselectie Haarlem

Voorbeeld 4c. Overzicht benchmarkselectie Zuid-Kennemerland en IJmond

